

Людмила Демченко, Ігор Тесленко

ТЕСТАМЕНТИ КНЯЗІВ ОСТРОЗЬКИХ XVI СТОЛІТТЯ

З наведеної нижче підбірки документів розпочинаємо серію публікацій тестаментів князів Острозьких¹. Хоча рід цей виник ще у добу польсько-литовських воєн за спадщину дому Романовичів, і з того часу практично не сходив зі сторінок літописів, перші відомі заповіти його представників були укладені аж у XVI столітті. Можна припустити, що найдавніші тестаменти просто не збереглися до наших днів, проте більш вірогідно, що засновник фамілії князь Данило, його діти і онуки помирили без «духовниці». Практика письмового оформлення останньої волі була унормована у Великому князівстві Литовському лише у Статуті 1529 року².

Упродовж XVI століття померло майже два десятки представників роду Острозьких³, тож чотири їхні заповіти – зовсім невелика частка того

¹ Першим потребу комплексного вивчення заповітів князів Острозьких засигналізував Тарас Вихованець. Автор опублікував один із них і підготував каталог всіх інших відомих йому тестаментів XVI–XVII ст., див. *Вихованець Т.* Заповіт княгині Анни зі Штемберку Костчанки Острозької // Національний університет «Острозька академія». Записки наукового товариства ім. О. Оглоблина. – Острів, 2006. – Вип. 3. – С. 141-145; *Він же.* Тестаменти князів Острозьких: матеріали до каталога // Старий Луцьк. – Луцьк, 2012. – Вип. 8. – С. 268-278.

² Див. розділ 5 Статуту 1529 р. («О опекунах»); у Статуті 1566 р. з'являється спеціальний розділ «О тестаентах» (р. 8), який містить статті, що регламентують правові норми укладання заповітів. Враховуючи специфіку наявної джерельної бази (збереження судово-адміністративних книг лише з першої половини – середини 1560-х рр.), можемо засвідчити активне поширення практики укладання тестаментів на Волині у другій половині XVI ст. Так, за першу половину цього століття вдалося виявити 8 князівських «духовниць», за другу – понад 40.

³ Представники роду, що померли у XVI столітті:

- IV покоління: Юрій Васильович († бл. 1500)
                          Агрипина Василівна, на момент смерті дружина Войтеха Ключка († після 1502)
- V покоління: Михайло Іванович († 1501)
                          Костянтин Іванович († 1530)
                          1. ∞ кж. Тетяна Гольшанська († 1522)
                          2. ∞ кж. Олександра Слуцька († бл. 1563)
                          Марія Іванівна, дружина кн. Андрія Сангупка († після 1572)
- VI покоління: Марія Михайлівна, дружина Матвія Словицького († після 1516)
                          Ілля Костянтинович († 1539)
                          ∞ Беата Костелецька, на момент смерті дружина Ольбрахта Ласького († 1576)
                          [Василь-Костянтин Костянтинович]
                          ∞ Софія Гарновська († 1570)
                          Софія Костянтинівна († бл. 1531)
- VII покоління: Гальшка Іллівна, на момент смерті вдова Лукаша Гурки († 1582)
                          [Януш Васильович]
                          1. ∞ Сузанна Шереді († 1596)

комплексу джерел, що міг би потрапити до рук дослідників. Як видається, цей список в майбутньому навряд чи вдасться суттєво доповнити. З переліку потенційних тестаторів автоматично випадає дочка великого литовського гетьмана Костянтина Івановича Острозького Софія, яка померла в дитинстві. Решта членів родини, що не залишили заповіту, відійшли в інший світ у дорослому віці. Шестеро з них померли у першій третині XVI століття – в період, коли практика укладання тестаментів ще не набула значного поширення у Великому князівстві Литовському і, зокрема, на Волині. Відтоді і до кінця століття ситуація змінилася кардинально, тому брак іще семи «духовниць» виглядає доволі дивно. Заслугує на увагу та обставина, що всі семеро осіб, про яких нині йдеться, були жінками. Можливо, брак їхніх заповітів впливав із відсутності самої потреби затверджувати свою останню волю на письмі?

На фоні традиційних розпоряджень про місце поховання, повернення боргів кредиторам, пожертви на храми й монастирі, виплату «юргельту» слугам, центральне місце тестаменту стосувалося питання опіки над спадкоємцями і розподілу майна між ними. Подібні рішення приймалися главою родини, а цей статус жінка отримувала нечасто. Необхідність укладання заповіту додатково зменшувалася, якщо шляхтянка заздалегідь відписувала чоловікові усі особисті маєтки або якщо вона мала дітей. Здається, власне через перераховані мотиви досі нікому не вдалося знайти тестаменти Олександри Слуцької, Софії Тарновської, Сузанни Шереді і дочки київського воєводи Василя-Костянтина Острозького Катерини Радзивіл. До цього переліку можна було б додати Беату Костелецьку. Як відомо, через рік після виходу заміж за Ольбрахта Ласького вдова князя Іллі Острозького відказала йому всі маєтності першого чоловіка⁴. Однак те, що незабаром із нею сталося, дає підстави припускати, що перед смертю нещасна жінка могла спорядити заповіт, про який досі жодних даних ми не маємо.

На відміну від перерахованих вище осіб, деякі з представниць роду Острозьких померли без нащадків, а відтак мали окреслити коло спадкоємців і виконавців власної волі. Невипадково збереглися заповіти бездітної вдови познанського воєводи Лукаша Гурки княжни Гальшки Острозької, а також її племінниці і тезки, виданої заміж за віленського воєводу Криштофа Радзивіла «Перуна». З цієї ж причини варто пошукати тестамент Олександри Тишкевичівни. У жодному з трьох шлюбів (у тому числі із литовським крайчим

VII покоління роду Острозьких (продовження списку):

Костянтин Васильович († 1588)

∞ Олександра Тишкевич, на момент смерті вдова Миколая Язловецького († 1597)

Катерина Василівна, дружина Криштофа Радзивіла († 1579)

Гальшка Василівна, на момент смерті дружина Криштофа Радзивіла († 1599)

⁴ Найдокладніша на сьогодні біографія Беати з Костельця належить перу Александра Пшездзецького, див. *Przedziecki A. Jagiellonki polskie w XVI w. Obrazy rodziny i dworu.* – Kraków, 1878. – Т. 5. – S. CXXXV-CLVII.

Костянтином Острозьким) жінка не мала дітей і повинна була якось розпорядитися досить значним спадком, який їй дістався від батьків і останнього чоловіка Миколая Язловецького⁵.

Переходячи до огляду заповітів князів Острозьких, нагадаємо, що їх за XVI століття вдалося виявити чотири. В джерелах є згадки про існування ще однієї «духовниці», укладеної за велінням Костянтина Івановича Острозького. Ані оригінал, ані копія цього документа досі не знайдені, однак інформація про нього міститься в матеріалах судової суперечки, що виникла між спадкоємцями аристократа одразу після його смерті. У жовтні 1530 року великий литовський князь Сигізмунд Старий наказував старшому гетьмановому сину Іллі повернути мачусі відібраний в неї Турівський маєток. Як впливає з наказу, жертва агресії Олександра Слуцька отримала Турів у якості оправи віна, і це саме рішення затверджувалося заповітом її померлого чоловіка⁶.

В одній зі своїх перших робіт, присвячених постаті Костянтина Івановича, Василій Ульяновський датує тестамент гетьмана 28 лютого 1526 р.⁷ Жодної додаткової інформації про цей документ автор не наводить, і в наступних публікаціях навіть не згадує про нього. Схоже, історик припустився помилки. Якщо заповіт Острозького – не фікція, і в ньому дійсно є підтвердження запису на Турів, тоді він ніяк не міг бути споряджений у 1526 році. Переконалися у цьому можна після детального вивчення збереженого сумарія (опису) архіву князів Острозьких 1594 р., в якому є дані одразу про два записи оправи віна, видані від імені Костянтина Івановича для Олександри Слуцької. Перший з них датований 1527-м, а другий – 1528-м роком⁸.

⁵ Олександра Тишкевичівна померла в 1597 р., про що дізнаємося із заяви Валер'яна Соколовського, виголошеної 10 жовтня 1598 р. у Слонімському земському суді. В якості довіреної особи двоюрідних братів і сестер небіжчиці шляхтич повідомив, що звістка про смерть жінки (яка наступила «не ведати зь якоє хоробы албо с припадку») в Короні» докотилася до її родичів тільки нещодавно. Приховуючи цю інформацію, брат Олександриного чоловіка червоноградський староста Геронім Язловецький поховав вдову, після чого незаконно заволодів її майном. У цій же заяві зроблено випад проти кн. Василя-Костянтина Острозького, який ще раніше відібрав у Тишкевичівни волинські маєтки Козлин і Чернехів, на яких жінка мала записи від свого другого чоловіка. Зроблена в суді маніфестація недвозначно давала зрозуміти, що Тишкевичі збираються позмагатися з Язловецькими і Острозькими за спадщину померлої сестри, див. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 1785, воп. 1, спр. 16, арк. 273-274. Окремі сюжети з історії повернення Козлина і Чернехова до складу Острозького князівства наведено в монографії Василя Ульяновського, див. *Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків*. – Київ, 2012. – С. 686.

⁶ Российский государственный архив древних актов. – Ф. 389, кн. 17, л. 122-122 об.; Акты Южной и Западной России. – СПб, 1863. – Т. 1. – С. 78-79. У 1531 р. заповіт визнано недійсним, бо «на нем много речей... приписано и помазано», див. AS. – Т. 3. – С. 381.

⁷ *Ульяновський В.* Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К.І. Острозького // *Острозька давнина: дослідження і матеріали* / Відп. ред. І. Мицько. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 27.

⁸ Оригінали листів і підтвердження на них зберігалися в кінці XVI ст. у скрині з документами на Турів (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu (далі скорочення: Biblioteka ZNO PAN we Wrocławiu). – Rkps 3669/II, k. 45):

Цікаво, що в шість разів меншу оправу на тому ж маєтку свого часу отримала перша дружина князя Тетяна Гольшанська. Саме цей лист від 8 квітня 1514 р. Василій Ульяновський нещодавно назвав «мінізаповітом» великого литовського гетьмана⁹. Попри присутність у записі характерних умовних зворотів, тестаментом він, звісно, вважатися не може за визначенням¹⁰.

«№ 9. List tegoz x[ієcia] Constantina pergaminowy ruski z pięcią pieczęciami przywiesistych, pod datą w Krakowie A[nno] 1527, gdzie [xiężnie] Alexandrze Sluckiey, małżonce swey, na Turowie, na Satiowie 6000 kop gr[oszy] lit[ewskich] zapisał»;

«№ 10. Przywiley K[rola] I[ego] M[iłości] Sigmunta na pergaminie po rusku z podpisem ręki własney krolewskiej z pieczęcią przywiesistą, pod datą w Krakowie A[nno] 1527 potwierdzenia wiana wyzey opisanej[go] x[ієznie] iey m[iłos]ci Alexandrze Ostrogskiey»;

«№ 11. Oprawa wtora x[ієznie] iey m[iłos]ci Alexandrze Ostrogskiey w tez słowa, iako pierwsza, na pergaminie po rusku z osmią pieczęci, pod datą w Wilnie A[nno] 1528»;

«№ 12. Potwierdzenie teyze sprawy wtorey przez K[rola] Sigmunta na pergaminie po rusku z podpisem ręki własney krolewskiej, z pieczęcią zawiesistą, pod datą w Wilnie A[nno] 1528».

⁹ Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. – Острогож, 2009. – С. 47, 140; *Він же*. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 270. В цій останній праці автор згадує про інше один «мінізаповіт» Костянтина Івановича 1520 року, в якому князь призначає опікунів для свого сина Іллі. Джерело цієї інформації є непевним і потребує перевірки (посилання на реєстри 206 книги Литовської Метрики, підготовлені славуцьким архіваріусом Леоном Божаволею-Романовським).

¹⁰ Перша і остання на сьогодні публікація документа здійснена за пізньою копією з архіву Дерманського монастиря, див. *Zrodla do dziejow polskich / Wydane przez Mikolaja Malinowskiego i Alexandra Przewdzieckiego*. – Wilno, 1844. – Т. 2. – С. 424-425. З огляду на важливість цього запису, наводимо його повний текст:

Ja, kniaz Konstantyn Iwanowicz Ostrogski, hetman hospodara Króla J[ego] M[iłości] i wielkiego ksiązęcia Zygmunta, starosta lucki, braclawski i winnicki, marszałek wielki ziemi wołyńskiej, wyznawam tym moim listem, kto na niego wejrzy albo czytając go usłyszy, niniejszym i na potem będącym, komu potrzeba tego wiedzieć, albo czytając słysząc. Rozumiejąc to, iż nie jest na tym świecie nic pewniejszego nad śmierć, jeśli na mnie Pan Bóg przypuści którą przygodę na służbach hospodarskich, albo zejść z tego świata, zapisuję zonie mojej księżnie Tatiannie Siemienownie wiana 1000 kop groszy litewskiej monety na zamku moim Turowie, i na wszystkich dworach, i na wszystkich siolach i z bojarскими imionami, którymto zamkiem hospodar Król J[ego] M[iłość] mnie pożałował w ojczyznę po temu, jak i dziad mój kniaz Wasilej trzymał. Będzieli żona moja księżna Tatianna po moim żywocie na wdowim stolcu siedzieć, dzieci nasze nie mają jej z tego imienia Turowa ruszać do jej żywota. A jeżeli pójdzie zamaż, dzieci nasze mają jej odłożyć tysiąc kop groszy jeśli nie zechce po dobrej woli tem wianem swoim ich darować. A po jej śmierci ma ten zamek ze wszystkim jej wianem spaść na dzieci nasze, które nam z nią Bóg da.

A przytem byli: ojciec władyka lucki Kirył, i ojciec nasz archimandryt żydyczyński Isaia, książę Michajło Wasilewicz Zbaraski, książę Iwan Putiatycz, p[an] Petruszko Murzaticz, p[an] Niemira Bohdanowicz.

I na tom ten mój list dał i z swoją pieczęcią, i prosiłem ojca naszego władyki j[ego] m[iłości] luckiego, i ojca władyki żydyczyńskiego Isaia, i wyż pomienionych książąt i panów pieczęci przyłożył, i ich m[iłość] na moję prośbę uczynili i pieczęci swe ku temu memu listu przyłożyli.

Pisan w Lucku, roku Bożego Narodzenia 1514, miesiąca kwietnia osmego dnia, indikta 12.

Як випливає з сумарія 1594 р., оригінал цього листа зберігався у скрині з паперами на Турівські володіння Острозьких. Описано його в такий спосіб: «№ 7. List na pergaminie po rusku pisany z pieczęcią siedmią zawiesistych pod datą w Lucku A[nno] 1514 x[ієcia] Constantina Iwanowicza Ostrogskie[go], hetm[ana] w[ielkiego] x[ієstwa] lit[ewskiego], w ktorым zapisuie

Сучасники і нащадки князя це добре розуміли. Показово, що в об'ємному сумарії 1594 року жодної «духовниці» Костянтина Івановича немає.

Справедливості ради слід визнати, що під кінець XVI століття в родовому архіві бракувало не тільки цього документа, а й заповітів Іллі і Гальшки Острозьких. Вони дійшли до нас у вигляді копій, внесених до Литовської Метрики і актових книг Луцького земського суду. Не збереглися оригінали останніх розпоряджень й інших представників роду. Так, тестамент литовського крайчого Костянтина Васильовича відомий лише за вписом до львівських гродських книг, а «духовницю» його сестри Гальшки Радзивілової можна знайти у книгах судових установ Луцька і Володимира.

* * *

Заповіт князя Іллі Острозького укладений в Острозі 16 серпня 1539 р., всього за три дні до смерті. Вважається, що причиною згону тридцятилітнього аристократа стало поранення, яке він здобув на турнірі в кінці попереднього 1538 року¹¹.

На початку тестаменту Острозький висловлює бажання бути похованим поруч із предками у Києво-Печерському монастирі, наділяє щедрими жертвами православні храми та обителі по всьому Великому князівству Литовському. Центральну частину документа складають розпорядження, які стосуються прав власності на маєтки, питань сплати боргів кредиторам і опіки над родиною, причому роль головних захисників дружини і поки ненародженого нащадка відводиться членам монаршої сім'ї.

Через місяць після смерті князя вдова пред'явила тестамент перед Сигізмундом I Старим і з дозволу короля дала вписати його до книг Литовської Метрики (23 вересня 1539 р.). Пізніше, в процесі розгляду складного питання про поділ спадщини Острозьких, цей документ, за наполяганням молодшого брата небіжчика – князя Василя Костянтиновича – був визнаний недійсним. Формальною підставою для цього стала відсутність при укладанні «духовниці» свідків, які могли би підтвердити, що були поруч із князем Іллею, коли він давав свої останні розпорядження¹².

---

zonie swey x[ięznie] Tatianie Semenownie 1000 kop wina na zamku swoim Turowie od krola ięmu darowanym» (Biblioteka ZNO PAN we Wrocławiu. – Rkps 3669/II, k. 45).

¹¹ *Przedziecki A.* Jagiellonki polskie w XVI w. Obrazy rodziny i dworu. – Kraków, 1878. – Т. 2. – S. 51-59; *Kempa T.* Dzieje rodu Ostrogskich. – Toruń, 2002. – S. 60-61; *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 325-334.

¹² Росийський державний архів древніх актів. – Ф. 389, кн. 231, л. 35-35 об.: вирок Сигізмунда I Старого у справі про поділ спадщини великого литовського гетьмана Костянтина Острозького (Вільно, 11.I.1541 р.). Адвокат, який на судовому засіданні захищав інтереси меншого гетьманича, доводив, що тестамент Іллі Острозького був укладений з порушенням майнових прав його брата Василя і, до того ж, за дуже дивних обставин. Окрім відсутності на документі печаток свідків «віри годних» (зокрема, церковних ієрархів),

На кінець XVI ст. в родовому архіві Острозьких оригінал заповіту уже не зберігався, але його копія все ж містилася тут у складі збірки виписів з Литовської Метрики, відомій як «*Munimenta Ducum in Ostrog*»¹³. З огляду на цю обставину, заява волинського краєзнавця Тадеуша-Єжи Стецького (1838-1888) про те, що він на власні очі бачив у дубенському архіві Любомирських оригінал заповіту Іллі Костянтиновича¹⁴, не викликає довіри. Швидше за все, документ був втрачений або знищений ще у XVI столітті.

Заповіт княжни Гальшки Іллівни, вдови познанського воєводи Лукаша Гурки, укладений 16 березня 1579 р. в Турові в присутності «панів і приятелів» – турово-пінського єпископа Кирила Терлецького, мозирського войськового і пінського земського судді Івана Фурса, шляхтичів Онуфрія та Федора Ремельських.

В основній частині документа жінка обирає місцем свого поховання один з острозьких храмів, заповідає всі володіння двоюрідним братам Янушу, Костянтину та Олександру і, врешті, наділяє острозькі шпиталь і Академію грандіозною пожертвою у вигляді записаної на Чернчицькому (Красносільському) монастирі і селі Доросин суми в 6.000 кіп литовських грошів.

Переходячи до питання про автентичність «духовниці», підкреслимо, що її оригінал не зберігся. За цих умов історики користуються копією, внесеною до луцьких земських книг 10 січня 1583 р. Відколи цей документ був виявлений і вперше опублікований¹⁵, його охоче використовують для реконструкції біографії пані Гурчиної та вивчення історії Острозької Академії.

виявилось, що текст «духовниці» правив не писар небіжчика, а «хлопець» (слуга) останнього. Жоден зі слуг чи приятелів Острозького при цьому присутнім не був. Врешті, сам заповіт, всупереч «прийнятим звичаям», був написаний на зшитому папері. Попри вказівку вдови Іллі Костянтиновича на те, що документ підписав і скріпив своєю печаткою її померлий чоловік, вирок був на користь князя Василя (Там само). Разом з тим, деякі з побажань тестатора були виконані. Зокрема, тіло небіжчика відвезли до Києва, а від опіки над його вдовою і дочкою королівська сім'я не відмовилася. Детальніше про змагання за спадщину Острозьких на початку 1540-х див. *Соболев Л.* Борьба за наследство кн. К. И. Острожского в 40-е гг. XVI века // *Острогіана в Україні і Європі. Матеріали міжнародного наукового симпозиуму 29-30 червня 2001 р.* – Старокостянтинів, 2001. – С. 37.

¹³ Водночас, як випливає з сумарія 1594 р., в архіві Острозьких знаходилися оригінали і копії заповітів князів Олександра Володимировича, Семена Збарзького, Януша Заславського (одразу чотири виписи з книг Литовської Метрики), панів Семена Гринковича і Купріяна Позняка, див. *Biblioteka ZNO PAN we Wrocławiu.* – Rkps 3669/II, k. 30v, 46v, 47, 51v, 55. Детальніше про архів Острозьких див. *Собчук В.* Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка.* – Львів, 2012. – Т. 264: *Праці Історично-філософської секції.* – С. 377-396.

¹⁴ *Stecki T.J.* Z bogu i stepu. Obrazy i pamiątki. – Kraków, 1888. – S. 10.

¹⁵ *Яковенко Н.* Цікавий документ // *Жовтень.* – Київ, 1985. – № 2. – С. 128; *Заповіт княжни Гальшки Острозької 1579 р., бересня 16 / Підгот. Людмила Демченко // Острозька давнина.* – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 110-111.

Втім, існують підстави припускати, що заповіт не відображав волі особи, від імені якої видавався, тобто він був сфальшований.

Аргумент перший на користь озвученого припущення – стан здоров'я Гальшки Іллівни. Попри наведений в заповіті традиційний зворот про те, що жінка чинить свою останню волю, «будучи з милосердя Божого на розуме и умысле своем приржоном добре и достаточне цыла, здорова и при доброй памети», сучасники твердили, що аристократка мала на схилку життя психічну хворобу. Була вона настільки серйозною, що окрім вузького кола родичів і слуг княжну практично ніхто не бачив. Перші свідчення про недугу датуються серединою 1570-х, тобто ще до того часу, коли був укладений тестамент¹⁶. За Другим Литовським статутом 1566 р., заповіти, написані зі слів осіб, «от розуму отходячих», вважалися недійсними¹⁷.

¹⁶ Юзеф Ролле, фаховий лікар і історик-аматор, досліджуючи тему спадкових хвороб в аристократичних родинах, цитує слова Гальшчиного сучасника Алессандро Іваньїні про те, що княжна Острозька «w pomieszaniu zmysłów życia dokonała», див. *Dr. Józef Rolle. O dziedziczności obłąkania // Przegląd lekarski.* – Kraków, 1889. – № 4. – S. 48; *Gwagnin A. Kronika Sarmacyey Europejskiej, w ktorej sie zamyka Krolestwo Polskie ze wszystkimi państwami, xięstwami, y prowincyami swemi, tudzież też Wielkie Xięstwo Lithew[skie], Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie, y część Tatarow.* – Kraków, 1611. – S. 318 («ona potym panna gdy umarł woiewoda poznański, u ktorego prawie iako w więzieniu była, ku stryiowi swemu iechala, a tam *mente capta* umarła»). В українському перекладі трактату див. *Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії / Упор. та пер. з пол. о. Юрія Мицика.* – Київ, 2007. – С. 409. Інформацію про Іваньїні чи, швидше, Мацей Стрийковський, якого вважають справжнім автором «Хроніки Європейської Сарматії», запозичив у Бартоша Папроцького, див. *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584 / Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego.* – Kraków, 1858. – S. 449 («nie miała potomstwa, była potem *mente capta*»); *Paprocki B. Ogród Krolewsky, w ktorem o początku Cesarzów Rzymskich, Arcyxiążąt Rakuskich, Królów Polskich, Czeskych, Xiążąt Słanskich, Ruskich, Litewskich, Pruskich rozrodzenia ich krótko opisane.* – Praga, 1599. – S. CCVI v. («ona potym panna gdy umarł woiewoda poznański, u ktorego prawie iako w więzieniu była, ku stryiowi swemu iechala, a tam umarła *fuit mente capta*»). За рік до публікації гербівника Бартоша Папроцького про особливий стан здоров'я Гальшки Іллівни згадано в позовах нападків князів Збарзьких і Гольшанських по кн. Василя-Костянтина Острозького, який мав небогу «в опеце своей за уломьностю недостатечною розуму ее», див. ЦДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 460, арк. 638 зв. А найдавніше свідчення про хворобу маємо з 1574-1576 років, якими датується історичний трактат Свентослава Ожельського «*Acta interregni post obitum nimirum Sigismundi Augusti*». Автограф цієї пам'ятки тривалий час зберігався в рукописі і вперше був опублікований лише всередині XIX ст. Примітно, що Ожельський походив з Великопольщі і підтримував тісні контакти з місцевим можновладством, у тому числі і з родиною Гурків. За свідченням добре обізнаного шляхтича, княжна Гальшка після смерті в 1573 р. свого третього чоловіка мала реальний шанс у черговий раз вийти заміж за місцевого магната Яна Остророга, однак через позицію дядька цим планам не судилося здійснитись. Ожельський підсумовує оповідь двома промовистими реченнями: «*Spodziewała się, biedna, że zyska swobodę, lecz wpadła z Charybdy do Scylli... Skarby Elżbiety rozchwyтали obcy ludzie, a ona sama nakoniec dostała pomieszania zmysłów*» (*Orzelski Ś. Bezkrólewia bezkrólewia ksiąg ośmioro 1572-1576 / Scriptores Rerum Polonicarum.* Т. 22. – Kraków, 1917. – S. 163). Підставову інформацію про автора і його твір див. *Barycz H. Orzelski Świętosław // Polski słownik biograficzny.* – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – S. 305-309.

¹⁷ Розділ 8, артикул 1.

У зв'язку з цим звертає увагу одна промовиста деталь: в укладеному в 1594 р. сумарії архіву Острозьких заповіт Гальшки Іллівни не згаданий взагалі¹⁸. І це притому, що за ним встановлювалися спадкоємці цілої половини Острозького князівства! Очевидно, судової експертизи «оригінал» свого часу не витримав, інакше би він зберігався в архіві Острозьких. Суто теоретично можна розглядати версію про злочинну неохайність князівських секретарів-упорядників сумарія, однак повірити у те, що вони могли загубити такий надважливий документ, складно. За браком тестаменту певним чином уберегти спадкоємців від неприємностей міг інший акт, начебто виданий вдовою познанського воєводи задовго до смерті, ще в 1573 році. Ідеться про спеціальний запис, яким Гальшка Іллівна переказує права на все своє нерухоме майно дядькові Василю-Костянтину Острозькому¹⁹. Адвокати останнього не раз апелювали до згаданого запису під час особливо складних процесів, але, що цікаво, оригіналу і цього надзвичайної ваги документа в фамільному архіві не було. Його тут заміняли одразу дві завірені копії з луцьких гродських книг. Історія про те, коли і в який спосіб «лист 1573 року» потрапив до актових книг, заслуговує на окреме дослідження.

Вертаючись до заповіту, відзначимо ряд неузгодженостей і дивних розпоряджень, які опосередковано вказують на справжнього ініціатора його укладання. Нелогічним виглядає вже те, що тестаторка, як католичка, похована, зрештою, в острозькому костелі²⁰, жодного гроша на католицькі храми чи монастирі не виділяє, натомість більш ніж щедро обдаровує православні шпиталь і Академію²¹. Нагадаємо, що останні отримують 6.000 кіп литовських грошів на Доросині та Чернчицькому монастирі під Луцьком. Згадана сума, еквівалентна 15 тисячам польських злотих, на той час становила неабиякий капітал. За неї можна було взяти в заставу маєтковий комплекс

¹⁸ Документи княжни Гальшки зберігалися в одній із папок («фасцикулів») у скрині під назвою «Паперові справи і листи, які стосуються Острога», див. Biblioteka ZNO PAN we Wrocławiu. – Rkps 3669/II, k. 17.

¹⁹ ЦДДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 14, арк. 390-391 зв.

²⁰ Наталя Яковенко припускає, а Василій Ульяновський стверджує, що Гальшку Іллівну поховали в Богоявленському соборі острозького дитинця. Ця версія спирається на легенду, переказану краєзнавцями Станіславом Кардашевичем та Пантелеймоном Юр'євим, див. Яковенко Н. «Погреб тілу моему вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів // Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. – Київ, 2012. – С. 132; Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 491, 498. Насправді ж княжна знайшла свій спочинок в острозькому костелі, де була похована у грудні 1582 р., див. Тесленко І. Про місце поховання княжни Гальшки Острозької // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 2015. – Т. 268 (в друці).

²¹ В документі, поза сумнівом, йдеться про православний шпиталь, що функціонував у місті принаймні від початку 1570-х. Перші згадки про католицький заклад аналогічного призначення датуються 20-ми роками XVII ст., див. Вихованець Т. Шпиталі католицькі в Острозі // Острозька академія XVI – XVII століття. Енциклопедія / Ред. колегія: І. Пасічник, П. Кралюк, А. Атаманенко та ін. – Острог, 2011. – С. 473-474; Він же. Шпиталь православний в Острозі // Острозька академія XVI – XVII століття. Енциклопедія. – Острог, 2011. – С. 474-476.

з невеликого міста й десятка сіл – такий, як, наприклад, Рівненська або Дорогобузька волость Острозького князівства²². Вартість Доросина з двома дрібними присілками і Чернчицької обителі була в рази меншою. Більше того, на момент укладання заповіту Доросинський ключ уже давно (не менше року) перебував у чужих руках. Дядько й опікун Гальшки Острозької заставив його своєму клієнту Станіславу Граєвському за 2.000 (!) польських злотих, і відтоді не дуже поспішав викуповувати маєток²³. Що стосується Чернчицького монастиря, то в нас немає жодних підстав стверджувати, що він таки був приписаний до Острозької Академії і шпиталю²⁴. Цей висновок не означає, що обидва заклади бідували. Про їх належне матеріальне забезпечення попіклувався стрий тестаторки князь Василь-Костянтин, що наділив Академію і шпиталь прибутками з деяких підострозьких сіл та Суразької волості, спеціально купленої в 1580 р. за 8.000 кіп литовських грошів²⁵.

Звернімо увагу на ще одне дивне місце в тексті заповіту Гальшки Іллівни. Йдеться у ньому про чималі борги, які змусили жінку передати в оренду якісь свої володіння дядькові і неназваним «іншим особам». Жодної конкретики щодо цього – ані переліку маєтків, ані імен кредиторів, ані боргових сум – у документі немає. Зрештою, тестаменти не завжди містять подібні деталі, для яких існують спеціальні види записів. Цікаво інше: історикам досі нічого не відомо про листи пані Гурчиної, якими б вона орендувала чи заставляла частину своїх володінь стороннім особам. Відколи вдова по-

²² ЦДДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 21, арк. 686 зв.-689 (лист кн. Василя-Костянтина Острозького про заставу в 15.000 злотих Дорогобузької волості синові Костянтину. Дубно, 15.III.1580 р.); ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 379 зв.-382 зв. (лист Войтеха Стажеховського і його дружини Зофії Ласької про передачу за 15.000 злотих своїх заставних прав на Рівненську волость кн. Василю-Костянтину Острозькому. Рівне, 2.I.1585 р.).

²³ Перші спроби повернути Доросин датуються 1593 роком, коли маєток посідали вже представники роду Харленських. У 1601 р. князь Василь-Костянтин ще без особливого успіху намагався віддати їм зазначену суму боргу. І навіть коли незабаром цей уламок Острозького князівства був повернутий, прибутки з нього йшли не на Академію чи шпиталь, а до кипені княжого слуги Яна Прилепського, див. Там само. – Ф. 26, оп. 1, спр. 8, 211-213; ф. 25, оп. 1, спр. 62, арк. 760-760 зв.; спр. 67, арк. 886 зв. (згадка про те, що посесором Доросина є Ян Прилепський, датується 1603 роком). Василій Ульяновський вказує на те, що Доросин іще вкінці XV ст. був наданий на Чернчицький монастир, а в другій половині XVI ст. на нього претендувало одразу кілька шляхетських родів, див. *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 798.

²⁴ Про Чернчицький Спаський монастир див. *Горін С.* Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середині XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – Київ, 2012. – С. 171-179, 360-372.

²⁵ *Мицько Ю.* «Postanowienie na akademię ostrozską» (до публікації підготував В. Щербак) // Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. ред. І.З. Мицько. – Львів, 1995. – Т.1. – С. 120-121; Підтвердження від короля Стефана Баторія фундації київського воєводи, маршалка Волинської землі князя Костянтина Острозького шпиталеві в Острозі (14 лютого 1585 р. у Варшаві). 1585 р., лютий 25. Варшава / Підгот. М. Боянівська // Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І.З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – С. 114-119; *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 719-720, 799-800.

знанського воєводи повернулася на Волинь (1573 р.) всіми її фінансовими і земельними справами опікувався дядько. Навіть якби в канцелярії Гальшки Іллівни видавалися якісь орендні угоди, ми би про них точно знали зі вписів до актових книг судових установ, що діяли в повітових центрах воєводства, або завдяки свідченням про фактичне перебування певних земель в чужих руках. Слід визнати, що станом на 1579 р. деякі зі спадкових володінь княжни таки знаходилися поза межами Острозького домену, однак відпали вони від нього без участі законної власниці. Питання про те, навіщо ж тоді було згадувати в заповіті міфічних кредиторів-орендарів, залишається, відтак, без відповіді.

Що маємо у підсумку? Бракує не тільки оригіналу заповіту Гальшки Острозької – питання викликає навіть його копія з судових книг. Не залишає відчуття, що із цим документом щось не так. Подібне враження склалося і у Василя Ульяновського, який першим ретельно проаналізувавши документ, прийшов до висновку, що він укладався під диктовку київського воєводи. Згадку Гальшчиних кредиторів автор, на нашу думку, цілком справедливо називає «елементом публічної «гри», веденої не ким іншим, як Костянтином Острозьким»²⁶. Йому ж належала ініціатива зміцнення матеріальної бази Академії та шпиталю за рахунок володінь пані Гурчиної. В. Ульяновський вважає, що справжній ініціатор «доросинсько-чернчицького фондуша» здійснив надання руками племінниці, оскільки де-юре не міг розпоряджатися її майном²⁷. Висновок цей звучить правдоподібно, однак він не підтверджується відомими документами. Задовго до того, як глава дому Острозьких поховав свою нещасну родичку, він вільно оформлював трансакції на її володіння, в яких ім'я дідички навіть не згадувалося²⁸.

На нашу думку, наведені вище факти і спостереження вказують на те, що заповіт був написаний без участі княжни Гальшки. Щодо часу появи документа, то його могли укласти в березні 1579 року за формальної присутності тестаторки, але більш вірогідно, що з'явився він пізніше, коли у київського воєводи виникла потреба доводити свої права на землі, успадковані по смерті племінниці²⁹. Вперше з подібною проблемою князь зіштовхнувся восени – на

---

²⁶ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 494.

²⁷ Там само. – С. 798-799.

²⁸ Див., для прикладу, заставний лист кн. Василя-Костянтина Острозького Яну Бистриковському на с. Білашів Острозької волості (1580 р.) і ще один лист для Криштофа Риминського з дозволом викупити в Бистриковського це ж село (1581 р.). В обох випадках документи не містять і згадки про те, хто є дідичем цілої Острозької волості: ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 21, арк. 685-686 зв.; спр. 127, арк. 222-222 зв.

²⁹ В. Ульяновський категорично стверджує, що у випадку з Гальшчиним заповітом «мови про пізніший фальсифікат бути не може» (Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 798). Цей висновок, належним чином не обґрунтований у роботі, можливо, був зроблений у зв'язку із фактом вписання «духовниці» до луцьких земських книг уже в січні 1583 р., тобто всього через кілька місяців, а то й тижнів після смерті пані Гурчиної. Те, що

початку зими 1582 року. Немає сумніву в тому, що упродовж всього цього періоду Острозький перебував у стані глибокого стресу, викликаного намаганням деяких недоброзичливців урвати великий шмат його володінь.

Історія ця почалася ще в 1579 р., коли Острозькі отримали перші позови до суду у справі повернення Степанських володінь³⁰. Восени 1581 р., коли король Стефан Баторій санкціонував пошук в актових книгах майнових розпоряджень пані Гурчиної. Спеціальний лист він видав на прохання згуртованого кола магнатів «з дому их милости княжат Збаразскихъ, и Вишневецкихъ, и княжат Голшанскихъ», які прагнули відсудити в Острозьких Рівне, Колодне, Чернехів, Шульжинці, Хлапотин, третю частину Степані, Глуська, Романова і деякі інші землі. На момент появи королівського листа їх дідичкою вважалася Гальшка Іллівна, однак від очей опонентів клану Острозьких не могла приховатися та обставина, що дядько аристократки, «не ведати за якимъ правомъ, шафунок именьями ее чинить и долги на них вноситъ, привлащаючи то себе, якобы былъ паномъ дедичнымъ оныхъ именей»³¹. Здається, ворогам князя уже тоді було щось відомо про проблеми зі здоров'ям його підопічної. Тепер вони хотіли довести неправоздатність Гальшки і (або) вказати на відсутність будь-яких її листів на користь патріарха дому Острозьких. Якби цей задум був реалізований, позиції київського воєводи похитнулися б у світлі судового процесу за право володіня землями, приналежність яких викликала гострі суперечки ще в першій половині XVI ст.³²

У травні 1582 р., ще до завершення пошуків Гальшчиних майнових розпоряджень в актових книгах, Василь-Костянтин Острозький отримав виклик до королівського суду від двох груп позивачів³³. На чолі першої стояли воєводи: троцький кн. Стефан Збаразький, волинський кн. Андрій Вишневецький і брацлавський кн. Януш Збаразький, а також київський каштелян кн. Михайло Вишневецький. Другу групу репрезентували нащадки і спадкоємці князів Гольшанських, а саме: мінський воєвода Миколай і його брат берестейський каштелян Богдан Сапіги, князі Януш і Михайло Заславські,

---

документ уписаний або підшитий до книг, ще не свідчить про його автентичність. Острозькі мали своїх людей і в луцькому земстві, де їхнім прибічником був підсудок Іван Хрінницький.

³⁰ Biblioteka ZNO PAN we Wrocławiu. – Rkps 3669/II, k. 39v.

³¹ ЦДДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 24, арк. 177 зв.-180 зв. Василь Уляновський датує королівський лист груднем 1581 р. (*Уляновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 495-496). Насправді ж, 18 грудня лист лише пред'явили у Луцькому гродському суді, а написаний він був у таборі під Псковом наприкінці 1581 р. В документі вказана неповна дата – 23 число неказаного місяця. Оскільки король перебував під Псковом з останніх чисел серпня до початку грудня, лист мав з'явитися у вересні, жовтні або листопаді 1581 р., див. *Wrede M.* Itinerarium króla Stefana Batorego 1576-1586. – Warszawa, 2010. – S. 115).

³² Детальніше про Степанську волость і судові процеси, які точилися в I половині XVI ст. щодо права її посідання див. *Собчук В.* Степанська волость і її власники (до кінця 60-х років XVI ст.) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2011. – Вип. 18. – С. 14-41.

³³ ЦДДАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 26, арк. 521 зв.-523.

їхня тітка княгиня Ганна Чорторийська, рабштинський староста і майбутній краківський каштелян Северин Бонар, кн. Олександр Полубенський і Олізар Кирдей-Мильський з дружинами, розведена з кн. Андрієм Курбським княжна Марія Дубровицька-Гольшанська і кн. Януш Соломерецький³⁴.

Розгляд майнових претензій до Острозьких мав відбутися через тиждень після початку вального сейму, що, як відомо, стартував 4 жовтня і тривав до 25 листопада 1582 року. Князь Василь-Костянтин повинен був особисто з'явитися на суд і пред'явити перед Стефаном Баторієм папери на право власності перерахованими вище маєтками. Але найважливіше, що за позовом він мав поставити перед королем свою племінницю. Зрозуміло, що це було не в інтересах київського воєводи, тому він прихопив із собою на сейм листи, писані від імені пані Гурчиної, про те, що вона не може приїхати до Варшави, оскільки Господь «з воли а презрєня Своего Светого» навідав її «хоробою зложною»³⁵. Крім того, адвокатам Острозького, схоже, вдалося «збити» один із позовів, виданий від імені Збараських і Вишневецьких, оскільки він був покладений у Рівному – маєтку, який уже кілька літ знаходився в руках Войцеха Стажеховського. Отже, київський воєвода міг апелювати до того, що просто не знав про висунуті до нього претензії згаданих осіб. Так чи інакше, на королівському суді розглядалася тільки одна справа за позовом нащадків князів Гольшанських, причому засідання відбулося не на початку сейму, а через тиждень після його закриття, 2 грудня. Дискусія сторін в присутності монарха завершилася домовленістю передати справу на розгляд приятелів, які мали 12 травня наступного року остаточно примирити контрагентів. У разі провалу цієї ініціативи сторони повинні були повторно стати перед королем³⁶.

Таким чином, Острозький виграв час для кращої підготовки до чергового раунду боротьби. Не останню роль в цьому зіграла оприлюднена ним

³⁴ У першій групі поіменно названо лише частину учасників процесу. Всі вони (і Збараські, і Вишневецькі, і представники споріднених з ними родів Воронєцьких і Пориських) були далекими нащадками кн. Василя Збараського. По смерті Василювої братової княгині Марії Ровенської († 1517) такі маєтки, як Рівне, Чернехів, Шульжинці, Колодне, дісталися її зятю кн. Костянтину Івановичу Острозькому. У 1582 р. права Острозьких на перераховані волості поставили під сумнів правнуки князя Василя Збараського Андрій і Михайло Вишневецькі і його ж праправнук Стефан і прапраправнук Януш Збараські.

У другій групі перераховано нащадків кн. Юрія Івановича Дубровицького-Гольшанського, який у першій половині XVI ст. небезуспішно судився з кн. Острозькими за право володіння Степанню та деякими іншими маєтками. Дружини Олександра Полубенського, Андрія Курбського і Олізара Кирдея-Мильського були дочками князя Юрія, Сапіги, Заславські, Соломерецький і пані Бонарова – його ж онуками.

³⁵ Зберігся тільки один з двох листів, виданий на справу з нащадками князів Гольшанських, див. Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków. – Teka XV, № 53, s. 353-354. Оригінал, завірений печаткою і підписом, датовано у Степані 27.IX.1582 р.

³⁶ РГАДА. – Ф. 389, кн. 196, л. 106 об.-107 об.

ще у Варшаві інформація про смерть племінниці³⁷, що позбавляла його необхідності в майбутньому привозити пані Гурчину на суд. Утім, ця звістка не розохолодила опонентів. Уже 20 грудня князі Януш і Стефан Збараські звернулася до королеви Анни Ягеллонки, в архіві якої зберегалася частина фамільних паперів роду Острозьких, з проханням видати їх завірені копії. Паралельно люди Збараських продовжували активно шукати Гальшчині записи в судових книгах. Інша група позивачів, враховуючи останню новину, вирішила позмагатися не тільки за третину Степані, а й за решту володінь, які колись належали роду Гольшанських і пізніше дісталися у спадок нещодавно померлій бездітній княжні Острозькій³⁸.

За Другим Литовським статутом права князя Василя-Костянтина на маєтки небоги виглядали цілком обґрунтованими³⁹, однак наполегливість опонентів, їхні зв'язки і можливості, очевидно, давали підстави для неспокою. Не варто забувати про те, що суто теоретично пані Гурчина могла на смертному одрі відказати дідичне право на спадкові володіння кому завгодно. Саме тому київський воєвода був зацікавлений в оприлюдненні «правильного» тестаменту. Відсутність цього документа або його приховування грало би на руку багатьом недоброзичливцям, які підозрювали, що в силу тривалої і тяжкої хвороби єдина дочка Іллі Острозького не здатна була розпоряджатися своїм майном. Якби цей згогад підтвердився, князю Василю-Костянтину довелося б відповідати на ряд неприємних питань, зокрема, про те, хто видавав документи з «підписом» та печаткою Гальшки і, відповідно, на якому праві він посідав її землі всі ці роки. Саме тільки озвучення цих питань кидало тінь на добру славу київського воєводи і цілої фамілії Острозьких!

Якщо наші розрахунки правильні, тоді тестамент, насправді написаний у 1582 році, був задавнений спеціально. Його датування 1579 роком дозволило б у випадку розголошення опонентами Острозького достовірних свідчень про тяжку хворобу Гальшки Іллівни спробувати апелювати до того, що на момент укладання «духовниці» вона ще не мала серйозних проблем зі

---

³⁷ ЦДДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 200 зв.; *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 486. Те, що Гальшка Іллівна на суд не поїхала, а звістка про її смерть була озвучена у Варшаві під час тривання сейму або одразу після його завершення, дозволяє стверджувати, що жінка померла не в грудні, як досі прийнято вважати (Там само. – С. 491), а найпізніше в середині-другій половині листопада 1582 р.

³⁸ *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 486, 496; *Собчук В.* Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких. – С. 383; ЦДДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 196-202 зв.

³⁹ Розділ 4, артикул 14: «Нижли если бы еще также Пань Богъ допустилъ, жебы оныхъ братья, и ихъ сестры, ани ихъ потомства и щадковъ не зостало, тогда оная отчызна ихъ вся также всякимъ обычаемъ слушное набытые имѣнья и маестности на близкихъ спадывати маеть, который есть наиблизпий до отчызны по мечу, водѣтъ того жъ поступку также тежъ и материстые мають спасти на тыхъ, которые будутъ до материстого имѣнья и маестности наблизпий по матѣцъ оныхъ змерльхъ, если бы черезъ нихъ кому слушнымъ записомъ не было заведено».

здоров'ям. В цілому цей документ (разом зі згаданим вище листом 1573 р.) відігравав роль закодованого послання, адресованого особам, які наважилися зазіхнути на володіння князя Василя-Костянтина. По-перше, із нього вони могли дізнатися про те, що свої дідичні права на успадковані землі пані Гурчина відказала нікому іншому, а тільки двоюрідним братам. По-друге, згадка про перебування деяких з цих земель в оренді мала відлякати позивачів перспективою тривалої судової тяганини. По-третє, жертва частини володінь на Академію і шпиталь могла спинити побожніших опонентів Острозького. Врешті, останнім аргументом тестаторки стала обіцянка позивати порушників своєї волі «перед Маестат Панский на страшный, и нелицемирный, а справедливый суд Его Святой»⁴⁰.

Завершуючи аналіз документа, придивімося до імен осіб, які начебто були присутніми при його укладанні. Троє з них (турово-пінський владика і брати Ремельські) відомі як люди, щільно пов'язані з Василем-Костянтином Острозьким клієнтарно-патрональними узами. З огляду на важливість запису, можна припускати, що й Іван Фурс був, на думку князя Василя-Костянтина, людиною надійною, а можливо, навіть залежною від нього. Перевірити, чи дійсно всі четверо були у березні 1579 р. в Турові наразі неможливо. З листів самого князя Острозького відомо, що він навідувався до центру своїх поліських володінь наприкінці 1578-го і був тут, можливо, ще в перших числах 1579 року⁴¹. Всередині березня, коли начебто укладався тестамент Гальшки Гурчиної, князь знаходився вже поблизу Києва⁴².

У прикінцевій частині документа звертає увагу кількість підписів. Мало б їх бути п'ять (тестаторки і чотирьох свідків), натомість бачимо лише три. Бракує підписів братів Ремельських. Обоє шляхтичів, хоч і мали бути присутні при спорядженні останньої волі пані Гурчиної, ще й «за устною прозбою» жінки «печати свої приложити и руками властными подписати рачили», насправді на заповіті не розписалися. Очевидно, Ремельські були неписемними, тому й залишили на документі лише свої печатки⁴³.

⁴⁰ Archiwum główne akt dawnych (далі скорочення: AGAD). – Archiwum Radziwiłłów. Dział XI. – Sygn. 27. – S. 79.

⁴¹ Відомо, що кн. В.-К. Острозький прибув до Турова десь між 14 і 26 листопада і резидував тут щонайменше до 11 грудня 1578 р., а вже 22 січня наступного 1579 р. бачимо його у Звягелі, див. AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. Dział V. – Sygn. 11078. – S. 54-56; РГАДА. – Ф. 1473, оп. 1, д. 963, л. 1-2; *Kempa T.* Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525-1608), wojewoda kijowski i marszałek ziemi Wołyńskiej. – Toruń, 1997. – S. 84.

⁴² ЦДДАК України. – Ф. 25, оп. 1, стр. 20, арк. 500 зв.

⁴³ На жаль, кількість печаток на «оригіналі» заповіту в актовій книзі не фіксується, див. AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. Dział XI. – Sygn. 27. – S. 77. Версія про неписемність Ремельських потребує перевірки. Відомо, що один з братів, пан Федір, у 1581 р. виконував обов'язки острозького підстарости, а значить мав би свого часу пройти відповідний канцелярський вишкіл і освоїти «науку письма». З іншого боку, цей саме шляхтич, присутній при укладанні тестаменту іншого острозького підстарости Михайла Привередовського

Перша згадка про існування тестаменту Гальшки Іллівни датується двадцятими числами грудня 1582 р.⁴⁴ До книг Луцького земського суду він був внесений 10 січня 1583 р. за поданням слуг кн. Василя-Костянтина Острозького Михайла Павловича і Якуба Мошинського⁴⁵.

Заповіт крайчого Великого князівства Литовського князя Костянтина Острозького споряджений 24 жовтня 1587 р. в м. Переворську, яке належало батькові тестатора і входило до складу Перемишльської землі Руського воеводства. У тексті немає і згадки про якісь особливі причини, які спонукали молодого аристократа укласти цей документ. Нічого невідомо про них і історикам⁴⁶.

Уже на початку тестаменту знаходимо підтвердження факту конверсії литовського крайчого на католицизм (як відомо, вона відбулася у 1583 р.). Костянтин Васильович заповідає поховати своє тіло в «костелі християнському римському» в Тарнові, наділяє щедрими пожертвами католицькі (бернардинські) монастирі і шпиталі в деяких містах Острозького князівства, а поза ним – єзуїтські колегіуми в Ярославі та Вільні. На православні заклади магнат не виділяє ні гроша. Усі володіння у Великому князівстві Литовському і на Волині, за розпорядженням Острозького, мають перебувати в руках його дружини Олександри Тишкевичівни. Отримані з цих земель прибутки повинні йти на сплату боргів князя, і лише Межиріч-Корецький з волостю залишатиметься нажиток вдові. Вона ж призначається виконавцем волі свого чоловіка. В разі смерті Тишкевичівни ця місія покладалася на львівського римо-католицького архієпископа Яна-Дмитра Соліковського і Єжи Бистрама – очевидно, маршалка двору тестатора. Врешті, оплату «заслуженого» людям литовського крайчого мали здійснити його батько Василь-Костянтин і старший брат Януш Острозькі.

Свої підписи під заповітом поставили приятелі князя Костянтина перемишльський каштелян Ян і його небіж Анджей Фредри, а також Гаврило Гойський і Якуб Лисаковський. Наявність у цьому переліку Гойського – одного зі старших слуг Костянтинового батька⁴⁷ – дає підстави стверджувати,

---

(1583), підпису під ним також не поставив, див. *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1204; ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 622-623 зв.

⁴⁴ *Тесленко І.* Про місце поховання княжни Гальшки Острозької (в друці).

⁴⁵ AGAD. – Archiwum Radziwiłłów. Dział XI. – Sygn. 27. – S. 77.

⁴⁶ *Вихованець Т.* Острозький Костянтин Костянтинович // Острозька академія XVI – XVII століття. Енциклопедія. – Острог, 2011. – С. 327-329.

⁴⁷ *Тесленко І.* Маршалки двору князів Острозьких XVI-XVII ст. // *Patrimonium.* Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. – Київ-Краків, 2015. – Т. 1: Ранньомодерна людина: Простір – влада – право XVI-XVIII століть / За ред. В. Михайловського і Я. Століцького. – С. 66-69.

що глава дому Острозьких задалегідь знав про плани сина підготувати заповіт і одним із перших дізнався про його деталі.

Литовський крайчий помер навесні (за деякими свідченнями, 10 квітня) 1588 р. у Базалії, волинському містечку батька⁴⁸. Всередині травня у Володимирському гродському суді, склад якого визначався померлим князем, як місцевим старостою, вже господарювали люди київського воєводи⁴⁹. 15 червня заповіт був уписаний до книг львівського гроду якимось паном Жардецьким, очевидно, слугою Олександри Тишкевичівни. Його зміст не викликав у членів родини серйозних заперечень. Короткий конфлікт князя Василя-Костянтина з невісткою у серпні 1588 р. закінчився угодою, укладеною після поховання небіжчика (середина – друга половина вересня)⁵⁰. Щоправда, жалобні урочистості відбулися не в родинній усипальниці Тарновських, як того хотів Костянтин Васильович, і не в Печерському монастирі під Києвом, де спочивали представники перших поколінь роду, а в Острозі, в місцевому фарному костелі⁵¹.

Заповіт княжни Гальшки Острозької, дружини віленського воєводи Криштофа Радзивіла «Перуна», власноручно написаний у Вільні 13 серпня 1599 р.

Документ рясніє маловідомими деталями, дотичними родинних стосунків подружжя Криштофа Радзивіла і Гальшки Острозької. Не секрет, що шлюб цей, укладений задля зміцнення зв'язків між двома потужними магнатськими кланами, щасливим не був⁵². Аналізований заповіт повною мірою підтверджує цю тезу, окремі місця в ньому звучать як прямі і недвозначні звинувачення на адресу чоловіка.

Із тексту «духовниці» дізнаємося про існування першої версії документа, яка не збереглася, але так само, як і ця друга, була відісана батькові тестаторки. Гальшка Василівна заявляє, що це її остаточні розпорядження, тож навіть якби довелось померти «як Беаті Острозькій» (тобто в ув'язненні), жоден інший акт вона не видаватиме.

⁴⁸ *Вихованець Т.* Острозький Костянтин Костянтинович. – С. 328.

⁴⁹ Перша згадка про перебування на володимирському гродському уряді Станіслава Кандиби, «будучого на местпу староства володимерского отъ его милости ясне велможного пана Костентина княжати Острозского, воєводи киевського, маршалка земли Вольнское, старосты володимерского», датується 16 травня 1588 р., див. ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 21, арк. 202-202 зв.

⁵⁰ Там само. – Ф. 21, оп. 1, спр. 25, арк. 151 зв.-152; ф. 26, оп. 1, спр. 61, арк. 1-12, 21-23 зв.

⁵¹ *Вихованець Т.* Острозький Костянтин Костянтинович. – С. 328-329.

⁵² Детальніше про подружжя див. *Рагаускене Р.* Доньки київського воєводи Василя-Костянтина Острозького // *Князі Острозькі / Автори: О. Дзярнович, Р. Рагаускене, І. Тесленко, Б. Черкас, під наук. ред. І. Тесленка.* – Київ, 2014. – С. 146-150.

Попри те, що обидва чоловіки княжни (і Ян Кішка, і Криштоф Радзивіл) були протестантами, сама вона, як побожна католичка, просить поховати тіло в «римській церкві», а точніше – поруч із труною сестри Катерини у віленському костелі Св. Станіслава. Все своє рухоме і нерухоме майно вона заповідає батькові, вказуючи притому, що чимало особистих речей, прикрас і грошових сум «силою з рук видер» її чоловік, а те, чого не зміг взяти у такий спосіб, відібрав за допомогою підкупу зрадливих слуг. Головним виконавцем волі так само призначається старий батько Гальшки київський воєвода Василь-Костянтин Острозький. В документі наводиться інформація про те, що всі діти тестаторки (народжені у шлюбі з першим чоловіком Яном Кішкою) уже померли. Сама тільки згадка про цих нащадків є цінним генеалогічним матеріалом, позаяк вважається, що в родині Кішок дітей не було⁵³.

Документ засвідчили віленський каштелян Геронім і жмудський староста Ян-Кароль Ходкевичі (непримиренні опоненти Криштофа Радзивіла «Перуна»), а також наближені до Василя-Костянтина Острозького магнати брест-куявський воєвода Анжей Лещинський, підляський воєвода кн. Януш Заславський і кам'янецький каштелян Якуб Претвич. Батько княжни Гальшки, яка померла 26 серпня 1599 р., вирішив вписати «духовницю» дочки до судових книг лише за рік. Причина такої затримки залишається нез'ясованою. Збереглося обмаль свідчень і про реальне виконання умов тестаменту. Відомо тільки, що в костелі Св. Станіслава жінка похована не була через спротив місцевого духовенства⁵⁴.

* * *

Документи метаграфовано і опрацьовано за традиційними засадами, що склалися у вітчизняній археографічній практиці відповідно до вимог, відображених у низці методичних рекомендацій⁵⁵.

Тексти передано мовою оригіналу (староукраїнською та польською) зі збереженням варіантів написання, характерних для тогочасного уживання.

---

⁵³ *Tazbir J.* Kiszka Jan // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966-1967. – Т. 12. – С. 508. На момент укладання гербівника Бартоша Папроцького (початок 1580-х) діти подружжя ще були живі, але до того, як Ян Кішка склав свій тестамент (1588), всі вони померли, див. *Herby gycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584*. – С. 847; *Asadauskienė N.* Kiškų giminė LDK XV-XVII a.: genealoginis tyrimas. – Vilnius, 2003. – Р. 208-209. Дякую Йонасу Друнгіласу за те, що звернув мою увагу на цю деталь.

⁵⁴ Припускають, що тіло Гальшки Василівни було поховане в Слуцькому Троїцькому монастирі, а пізніше, можливо, перевезене до Острога, див. *Яковенко Н.* «Погреб тілу моему вибираю с предки моеми»... – С. 132; *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 1283.

⁵⁵ *Єдлінська У.Я., Страшко В.В.* Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI-XVIII ст. // *Передача текстів документів і пам'яток. Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради (квітень 1990 р.)*. – Київ, 1990; *Німчук В.* Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. – Київ, 1995.

Літери кириличного алфавіту передано за допомогою фонетично і графічно відповідних їм друкарських знаків сучасного гражданського шрифту. Зберігаються літери, які вийшли з ужитку і яким немає графічного відповідника у сучасному українському алфавіті: Ѧ, Ѡ, Ѣ, Ѥ.

Діакритичні знаки не зберігаються і не передаються. Виносні літери, а також надрядкова лігатура *-go* в кінці слова й виносне буквосполучення *-st* вводяться в рядок і передаються курсивом. Наявні в оригіналах паєрки, що слугують для позначення звуку *й* передаються введеною в рядок курсивною літерою *и*.

М'який і твердий знаки проставлено відповідно до їх уживання в тексті. Пунктуаційні знаки, великі і малі літери вживаються згідно з правилами сучасного правопису. Скорочення під титлами розкриваються у квадратних дужках. Закінчення оригінального аркуша позначено двома рисками. Кустоди не відтворюються. Зберігається авторське написання географічних назв та власних імен.

Описки писарів не виправлялися, на них акцентується увага за допомогою знаків [?] або [!], проставлених в тексті одразу після слова з опискою. Пошкоджені фрагменти слів, якщо це можливо, відновлено і подано в квадратних дужках, за неможливості відновлення в квадратних дужках ставиться три крапка з відповідним зазначенням у підрядкових примітках. Тексти документів поділено на абзаци згідно з формуляром, а також за змістом.

Публікація документів

№ 1

1539, серпня 16. Остріг. –
Тестамент князя Іллі Костянтиновича Острозького

Я, князь Ілья Костеньтинович *Ї*Острозьский, воеводичь троцький, староста браславський и веницький, чиню явню тотъ мой тестаментъ. Будучы навежонъ тою хоробою моею ѡтъ милого Бога, будучы мнѣ еще у добромъ розумѣ моемъ и в целомъ смыслѣ, никимъ не прыпужонъ ани намовенъ, ѡдно с правое доброе воли и умыслу моего пишу тотъ мой тастаменътъ.

Наперъвѣи полежаю душу мою Богу Створителю моему, в Троицы Единому, и Пренасветшои Его Светои Матеры, и всимъ светымъ, и светицамъ, и въгодникомъ Его. А погребъ телу моему грешному выбираю с предъки моими в Печерьскомъ манастиры в Києве в церькви Пречыстое Богоматеры, и по души моеи до Києва записую сто копъ грошей, а по церьквамъ соборнымъ Великого князства Литовьского записую у Вильни у Светое Пречыстое десять копъ грошей, у Городнѣ у соборнои церькви десять копъ грошей, у Меньску десять копъ грошей, у Новагородьцы десять копъ грошей, у Берестьи десять копъ грошей, у Володымеры десять копъ грошей, у Луцьку десять копъ грошей.

А по церквамъ соборнымъ || [арк. 130 зв.] всихъ именѣи моихъ по десяти копъ грошей, и по мѣстськихъ, и по сельскихъ по семи десять грошей, а въбогимъ на яльмужьну маеть дано быти сорокъ копъ грошей, митрополиту маеть дано быти петънадъцать копъ грошей, владыкамъ луцькому и володымерьскому маеть дано быти по десяти копъ грошей.

Имене мое Гольчы з дворомъ и зо всимъ, якъ ся в собе маеть, яко ѡтець мой небожъчыкъ ѡтъписаль, такъ и я ѡтъписую к церькви Светому Богоявлению у замьку моемъ *Ї*Острозе. У замьку моемъ у Глуску, ѡбобравъшы именье мое ѡдно, с которого дванадъцать ушатъковъ меду з людьми, с пожитьки, и з роботами, ничого на себе не ѡставуючы, записую к церькви Светои Пречыстои у Києве у манастиры Печерьскомъ. К Светому Николе Пустыньскому три дѣнники, ѡбобравъшы в томъ же замьку Глуску, мають к той церькви дати. К той же церькви к Светому Николе Пустыньскому и к Светои Софеи маеть дано быти по десети копъ грошей, а по тыхъ всихъ церьквахъ у Києве по семи десять грошей.

Зброя моя сребреная, которая тутъ у скаръбе моемъ *єст*, на чорьномъ ѡкъсамите, и поясъ мой тадаровьский, и другая зброя на чорьномъ акъсамите, которая єсть у пана Кгабрыеля Таръла, которое сребро мое єсть у

Тарьла жь, остроги и шкоряя – тую зброю одну и тоє сребро, што у Тарьла, и тотъ поясъ тадоровьский, ободравъшы, с того сребра образъ наместьныи Светого Богоявления и другии образъ наместьныи Светое Пречыстое оковати, а остаткомъ того сребра, естли ся останець, крестъ сребрении уробити, а другую зброю жоне моеи дати.

Сребро тоє, которое есть у скаръбе у злитку⁵⁶, – с того сребра оковати образъ у Межыречьи Светого Михаила, а естли бы еще его остало, тогды другии образъ тамъ же у Межыречьи Светого Михаила оковати.

А въ вопеку и оборону жону мою кнежнѹ Бияту и дети мои, которые ми Богъ даль зъ жоною моею меть, полекаю и покоръне прошу и низько чоломъ бью наяснейшому г[о]с[по]д[а]ру милостивому королю его м[и]л[о]сти Жыкгимоньту и сыну его м[и]л[о]сти г[о]с[по]д[а]ру нашому м[и]л[о]стивому королю молодому. А особливе полекаю и покоръне низько чоломъ бью наяснейшом г[о]с[по]д[а]рыни нашої м[и]л[о]стивои великои кнегини Боне черезъ тотъ мои тастаменьть, абы ее м[и]л[о]сти жону мою и дети мои рачыла в ласце, и опеце, и в обороне своєї мети, а з милостивое ласки и обороны своеє не рачыла опустити такъ, яко сперьву рачыла почать. А пры их м[и]л[о]сти г[о]с[по]д[а]рей моихъ м[и]л[о]стивыхъ опекуны оставляю господиновъ и добродеевъ моихъ кровныхъ: пана Ивана Богдановича Сапегу, воеводу подляшского, || [арк. 131] марьшалъка г[о]с[по]д[а]рьского, старосту дорогицького, князя Юрья Фальчевьского, з Божєи ласки бискупа луцького и берестейского, а брата моего князя Федора Аньдреевича, марьшалъка Волыньское земли, старосту володымерьского, а пана Ивана Горьносттая, подьскаръбего земского, марьшалъка и писара г[о]с[по]д[а]рьского, старосту слонимьского, державьцу мстибоговьского, и зебвеньского, и дорьсунишьского, а пана Михаила Васильевича, писара г[о]с[по]д[а]рьского, державьцу упитьского, и корьямяловьского, и стокълишьского.

Наперьвєи оповедаю и обьявляю черезъ тотъ мои тастаменьть, ижъ кгды з воли Божєе уступилъ есми у мальженьство зъ жоною моею, ино еще отъ того часу мамъ надею, ижъ Панъ Богъ рачылъ ми дать плодъ изъ жоною моею. Естли же бы тыхъ часовъ Панъ Богъ рачылъ на мене перепустити смертьть, не дождавъшы часу роженья мальжоньки моеє, а по смерти бы моеи мела породити сына або дєвку, тогды то оповедаю и обьявляю, ижъ то есть власныи плодъ мои. И естли бы даль Богъ жоне моеи кнежъне Бияте по моемъ животе породити сына або дєвку, тогды жона моя маєть с тымъ дитятемъ моимъ седети на всехъ именяхъ моихъ тыхъ, которые ся маю мети по половицы зъ братомъ моимъ меншимъ княземъ Васильемъ отъчизныхъ, и выслуженыхъ, и купьленыхъ отъца нашего. И тежъ тыхъ именєи матерыстыхъ, с которыхъ маютъ долги быти плачоны, она жъ маєть

⁵⁶ Далі пропуск у тексті.

держжати и въжывати, нижъли платы и доходы мають оборочоны быти на долги до тыхъ часовъ, поколь тоє дитя мое летъ своихъ доростеть, а братъ мои в половицу мою всихъ именей моих не маеть ся ничымъ вступати. Маеть жона моя тыє вси именья половицу мою до летъ того дитяти держжати и долги мои мають плачоны быти з выименей моих матерыстыхъ и отъчызныхъ.

И служебникомъ моимъ, которымъ есми винень, с тыхъ же именей моих маеть плачно быти, хто што будетъ заслужыль водлугъ реистровъ, и если бы не достало заплаты на мои долги и служебникомъ моимъ с тыхъ именей, тогды маеть продано быти именье и другое, и тымъ мають долги мои плачены быти служебникомъ моимъ за службу. А ку тому где бы розумели опекуны, с которого именья або зъ якого колвекъ пожитьку мела прыити якая сума пенезей на мене, абы тымъ были плачоны долги мои, а остатокъ обввязую ихъ тымъ, где бы колвекъ по всимъ именьямъ моимъ могъли, платы выбираючи або дани, и тымъ долги мои и служебникомъ моимъ платили, то даю на ихъ справу и розумъ и на сумненье их.

А што ся дотычетъ статку моего рухомыхъ речеи, што колвекъ мамъ, то все есми на реистре || [арк. 131 зв.] пописаль, до которого реистру и печать свою прыложилъ, и руку свою подьписаль. А штомъ перьвей того, будучы у Кракове, вчинилъ запись оправу веновную, такъ тежъ и тутъ, прыехавшы до СѸстрога, видячы доброе захование жоны моеє до себе, з доброе воли своеє записаль ей замьки свои Степанъ, Сатыевъ, Хлапотинъ зо всими дворы, волостями и селы своими и боярьскими зо всимъ с тымъ, якъ се в себе маеть, жоне моеи и детемъ ее на вечность, и то все обьявляю и оповедую симъ моимъ тастаменьтомъ.

А особно для некоторыхъ моихъ великихъ а пильныхъ потребъ взялъ есми в жоны своеє Бияты суму пенезей шесть тысящъ копъ грошей, которыхъ она набыла у прыятелей своихъ, в той суме пенезей заставилъ есми жоне моеи замокъ мои матерыстыи Ровьныи, место, и дворы, и села з бояры, што к тому замьку прыслушаетъ. Маеть она тотъ замокъ мои зо всимъ держжати в той суме пенезей до своего жывота.

А на остатокъ покорьне прошу и низько челомъ бью паномъ моимъ м[и]л[о]стивымъ к[о]ролемъ ихъ м[и]л[о]сти и паней моеи м[и]л[о]стивои королевои ей м[и]л[о]сти, ажъ бы ихъ м[и]л[о]сть рачыли впаметовати на старые заслуги предьковъ моихъ, и отъца моего, и тежъ на мои пильные заслуги и повольности мои, не рачыли бы ихъ м[и]л[о]сть никому ни въ чомъ жоны моеє и детемъ моимъ жадное кривьды допустити чынити, и тотъ тастаменьтъ мои во всемъ в целости, ничымъ не нарушаючи, заховати и его росказывати во всихъ тыхъ члонкахъ выпольнити.

А которое внесенье свое жона моя мене даровала, тоє внесенье ее я ей зася отъдалъ, и ее дарую, и записую вечьне ей самои и детемъ ее.

А што ся тычеть Янушьполя – я вже его пускаю. Кто бы его хотелъ мети, подле вырокѹ г[о]с[по]д[а]рьского, тотъ маеть ѿтложыти жонѹ моеи чотыры тисѹчы золотыхъ на польскую личьбу, а жона моя тыми пенезьми выкупати сребро мое и ланьцухи в пана Скоруты и у пана Жабы, и тымъ сребром долгы мои платити. А што ся дотычеть тыхъ двухъ ланьцуховъ, которые жона моя выкупить у пана Скоруты, и тая запоница моя, которую есми тепер жонѹ моеи даль, естли Пань Богъ рачыть ми дать з нею сына або девьку, тогда то сыну моему або тои девьце.

А покорьне низько чоломъ бьѹ наяснейшимъ г[о]с[по]д[а]ремъ моимъ м[и]л[о]стивымъ королемъ ихъ м[и]л[о]сти а наяснейшои г[о]с[по]д[а]р[и]ни моеи королевои еѹ м[и]л[о]сти, абы ихъ м[и]л[о]сть рачыли заховати жону мою и дети мои подлугъ привильевъ моихъ, ничымъ не нарушаючы.

А которые ланьцущьки и перьстенъки мои и клеиноты, што жона мне дала и мои тежъ, то все ѿтдалъ есми жонѹ моеи, абы то ѿт неѹ не рушано было, такъ тежъ святости, ѿбразы, шаты, зброи, кони вси и всякие речы мои, то все жонѹ моеи Бияте записую и даю вечне, абы то ѿт неѹ || [арк. 132] не рушано было.

А служебникомъ моимъ тымъ, которые в мене не на врочысто мешкають, тымъ ѿтписую по десети копъ грошеи. Паней старои и паньнамъ – тымъ заплатити подле служьбы ихъ, яко жона моя ведаеть.

А замыкаючы сѹсь мои тастаментъ, ѿстатьнею волею моею и про милостивого Бога г[о]с[по]д[а]реи моихъ королевъ ихъ м[и]л[о]сти и г[о]с[по]д[а]рыни королевое еѹ м[и]л[о]сти покорьне прошу и низько чоломъ бьѹ, абы ихъ м[и]л[о]сть рачыли водлугъ милосердьѹ своего, ту тежъ памятуючы на послуги ѿтца моего и мои, и рачыли якъ малъжоньку мою в опеце и ѿбороне своеи м[и]л[о]стивои мети и не допустити еи ни въ чомъ кривьдъ чынити и трудностей которыхъ задавати, а то, штомъ в сѹмъ тастаментѹ моемъ ѿписаль, пры моцы заховати, а тымъ нижеи ѿписанымъ ѿпекуномъ ѿбороньцомъ быт, за которую бы они м[и]л[о]стивою ѿбороною вашеи м[и]л[о]сти г[о]с[по]д[а]реи моихъ м[и]л[о]стивыхъ волю мою ѿстачьную спольнили и досыть вчынили, якомъ в сѹмъ тастаментѹ моемъ ѿписаль, которые есми в целости розума моего справивъшы, и сыкгнетомъ своимъ запечаталь, и руку свою властьную подьписаль.

Писанъ ув Острозѹ под лет[о] Божого Нароженьѹ тисѹча пятьсотъ трыдцать девятого м[ѹ]с[ѹ]ца авьгуста шестьнадцатого дня иньдикта второгондцать.

Российский государственный архив древних актов. – Ф. 396, кн. 23, л. 130-132.

Оригінал: невідомий

Копії:

1. Российский государственный архив древних актов. – Ф. 396 [Литовская Метрика], кн. 23, л. 130-132.

2. Archiwum Państwowe w Krakowie. – Archiwum Sanguszków. Rękopisy. – Sygn. 6 [«Munimenta Ducum in Ostrog»]. – S. 428-440.

Публікації:

1. (за копією з Литовської Метрики): *Przeddziecki A.* Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich. – Kraków, 1868. – Т. 2. – S. 263-269. *Примітка в публікації:* Z kopii Metryki Litewskiej w archiwum głównem w Warszawie, K. 208, st. 233.
2. (за копією з книги «Munimenta Ducum in Ostrog»): Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. B. Gorczak. – Lwów, 1890. – Т. 4. – S. 206-209.

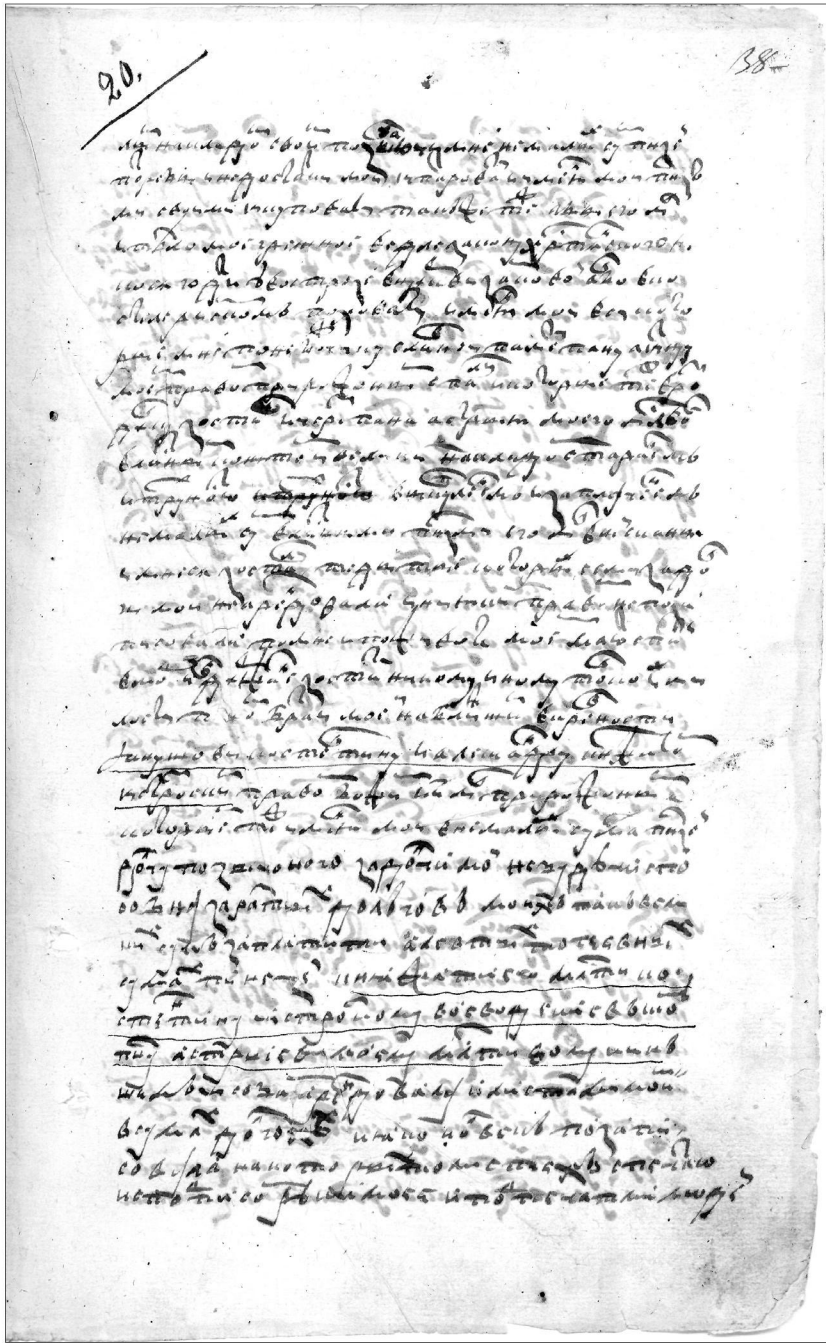
№ 2

**1579, березня 16. Турів. – Тестамент Гальшки з князів Острозьких,
вдови познанського воєводи Лукаша Гурки**

Во имя Бога Отца Всемогущего, сотворителя неба, и земли, и мене грешное, Сына Его Единородного Иисуса Христа, Пана Откупителя н[а]шого, и Духа Светого. Амин.

Я, Лукашовая з Ггурки, воєводиная познанская, Галжбета Илиная княжна Острозская, помнечи на то, иж на св[е]те ничего певнейшого в каждом стане народу людского човекови не маем, одно каждому перемене не живота нашого дочасного, которыи долгъ кождыи таковыи, хто с[а] едно на свет народить, за презренемъ часу от Пана Бога заплатити ест повинен, прото я, Галжбета, княжна Острозская, воєводиная познанская, хотжем есть здоровья неспособного на тѣле моем, але будучи з милосердыя Божого на розуме и умысле своем прирочною добре и достаточне цыла, здорова и при доброй памети, не з жадных намов, ани теж принушенья, толко сама добровольне з добрым розумом и уваженем с причин слухных, то ест продкомъ абы ничего шкодливого на сумнению моем не зостало, так теж и для вшеляких незгод, ростырков, абы межи крвными и близкими зосталыми для марными и никчемными маетности не зостало, забегаючи тому всему, абы по моем животѣ и маетност, по мне зосталую, межи братею и повинными моими не зостала и трудность не уросла, а хотечи остатнею волею моею всим небезпечностям помененым забежати а остатнюю волю мою для ведомости всих и кому бы о том ведати потреба зоставити, ознаимити и для певное вѣдомости объявити, сознавам каждому, кому того потреба ведати албо, чтучи, слышати нинешним и на потом будучим.

Напрод поручаю духа моего Богу Отцу Вседержителю, Сотворителю моему, Сынови Его Иисусь (!) Христови, и Духови Святому. О поховане тела моего || [арк. 78] грешного вжила в том м[и]л[о]стивоє ласки ясневелможного пана Костентина кн[е]жати Острозского, воєводи киевского, пана а стрыя моего м[и]л[о]стивого, и поручам, абы его м[и]л[о]ст, як почал много

Фрагмент тестаменту Гальшики Острозької (Гурчиної)
 з луцьких земських книг: розпорядження про місце поховання
 і визначення спадкоємців

невимовних а незличоних добродетель своих мене в сиротстве (!) и всех несчастливых припадков моих показовати коштом и немалым⁵⁷ накладом своим, позычаючи мнѣ немалых сум п[ε]н[ε]зем, potrzeby и недостатки мои опатровати, имена мои п[ε]н[ε]зми своими окуповати, также теж абы его м[и]л[о]сть и тѣло мое грѣшное ведле закону хрестиянского, яко ся годит, ув Остроже в церкви замковой албо в костеле римскомѣ поховати.

Имена мои вси, которые мене по небожчику славное памяти пану а отцу моем правом прирожным спали, и которые теж в розделку зостали, и через пана а стрья моего м[и]л[о]стивого властным коштом и великим накладом, старанемъ и трудностью, выкупленемъ и заплаченемъ немалых сум властными п[ε]н[ε]зми его м[и]л[о]сти выисканы и мене ся зостали, теды тые, которых есми за долги мои не арендовала и нияким правом не позаписовала, по мене и по животе моем мают спасти в моц и в держане зостати никому иному, толко их м[и]л[о]сти паном брати моеи наблизшим в крєвности Янушови, Костентину и Александру кн[ε]жатом Гострозским правом Божим и их м[и]л[о]сти прирожным. И которые теж имена мои в немалых сумах п[ε]н[ε]зем долгу позычонего за долги мои, не будучи способна зараз tych долгов моих так великих сум заплатити, але в tych то певных сумах п[ε]н[ε]зем кн[ε]жати его м[и]л[о]сти Костентину Гострозскому, воеводе киевскому, пану а стрьеви моему м[и]л[о]стивому, и ишим особам арендовала и листами моими в сумах, долгах и яко колвекъ позаписовала, на которых то листех с печатью и с подписом руки моее и под печатми люди добрых, от мене их м[и]л[о]сти даных, есть достаточне под немалыми обовязки и варунками описано, и которые, кгда мене Пан Бог на здорови моем способит чинити досыт, есть есми повинна, тыи в моцы заховывам и ведле аренды и записов моих в долгах, в сумах п[ε]нежных, яко тепер за живота моего, кождыи водле права своего держати, вживати, также и по животе моем, хот же бым в чом и записом моим досыт не вчинила, и, не вчинивши досыт, з сего света зошла, держати и вживати мает кром жадного ублизеня, шкody каждого держачого для невчиненя досыт описом, варунком и обовязком моим.

На шпитал, на [А]кадемию Гострозскую, на манастиру Светого Спаса недалеко Луцка над рекою Стыром и на сели Доросиню шест тисечеи копъ грошеи личбы литовское, тыи я всѣ листы доброволне с печати (!) моею, и с подписом властное руки, и под печатми люди добрых их м[и]л[о]сти всим особам вышеи менованым, от мене даными, остатнею волею моею утвержам, и умоцням, и во всем вцеле заховывам, иж ни в чом намнеи ото всех крєвных, близких и повинных моих, || [арк. 79] и на кого ж бы ся колвек по мене тыи то имена правом прирожным албо яким колвекъ вливали и яко колвек спадали, также от звирхности и каждого вяду нарушоне быти не

⁵⁷ Звідси і до кінця опубліковано в першому номері «Острозької давнини» за неповним текстом з луцької земської книги.

мають и не будуть мочи жадными причинами правными, и неправными, и яко колвек розумы людскими вынайдеными, але во всем кровные, близкие и повинные мои ведле тых листов вышеи менованых противко кождому с тых то всех особь, кому што въ якои сумѣ п[ε]н[ε]зеи и на котором имену ест записано, заховати. А хто бы хотѣл з них до которого именя приити и к рукам своим мети, тѣды первей суму п[ε]н[ε]зеи водля листу ѿтдати, тож имене в держане свое взяти маѣт.

Речи мои рухомые, которых всех барзо мало, кдыжем для заводеня и спустошеня всеѣ ѿчизны моеѣ зобрати ѿткол не мѣла, гроши готовые, злото, серебро, клеиноты, шаты, цын, мѣд, возники, и што колвек речю рухомою названо и меновано быти может, ѿтписую и ѿтдавам слугам моим всем мужчизнам и бѣлым головам, которые мне верне, цнотливе и по мысли моеи служили. Сѿтдалям ѿт того всеѣо всех кровных, близких и повинных моих, иж ся того въ его м[и]л[о]сти кн[ε]жати Костентина Сѿстрозского, пана а стрья моего м[и]л[о]стивого, в потомства его м[и]л[о]сти и ни в кого впоминати, ку праву позывати, и ничим затрудняти не мають, и то все кн[ε]жа его м[и]л[о]сть за прозбою моею ведле наилепшого баченя своего межы тыми то слугами моими розделити и ведле заслуги и годности з них кождого им роздати маѣт.

А хто бы сюю ѿстатнюю волю мою в чом же колвекъ намнѣи, буд зверхност панская, врьд которой же колвекъ, также и кождыи потомок, крѣвныи, близкии, повинныи мои, нарушил, такового кождого позывам перед Маѣстат Панский на страшныи, и нелицемирныи, а справедливыи суд Его Святыи там ся зо мною розсудит, кдыж мне водле права Божого и вшелякого посполитого хрестиянского волно властностью моею ведля уподобаня моего шафовати.

И на то зоставую и до рук ѿтдавам тот мои тестамент ѿстатнее воли моеѣ, достаточне справленыи и написаныи, его м[и]л[о]сти кн[ε]жати Костентину Сѿстрозскому, воеводе киевскому, маршалкови земли Волынской, старостѣ володимѣрскому, пану стрьѣви и добродиеви моему м[и]л[о]стивому, и потомству его м[и]л[о]сти брати, крѣвным и повинным моим з моею печатю и с подписом властное руки моеѣ по полску.

При том были и того добре сведомы и за устною прозбою моею печати свои приложити и руками властными подписати рачили их м[и]л[о]ст панове а приятели мои велебныи ѿтец Кирило, владыка туровский и пинский, пан Иван Сѿфанасович Фурсь, воискии мозырский, судя земский пинский, державца истринский, панъ Сѿнофрей Костюшкович а пан Федор Костюшкович же Ремелский.

Писан в Турове лета Божого Нароженя тысяча пятсот семдѣсят девятого м[ε]с[ε]ца марца шостогонадцат дня.

Галжбета Сѿстровская, кнежна, рѣнку сву. || [арк. 80]

Кирил, єпископъ туровский и пинский, властною рукою.

Иван Фурсъ, воиский мозырский а судя земский пинский, властною рукою.

Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dział XI, sygn. 27, s. 77-80.

Оригінал: невідомий

Копії:

1. ЦДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 38-39 зв. (текст без початку).
2. Archiwum główne akt dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dział XI, sygn. 27, s. 77-80. Незавірена копія завіреного випису з луцьких земських книг, виданого 6 жовтня 1585 р. на прохання брацлавського воєводи кн. Януша Збарзького. Повний текст документа публікується саме за цією копією.
3. Archiwum główne akt dawnych. – Archiwum Radziwillów. Dział XI, sygn. 27, s. 73-76. Незавірена копія випису з луцьких земських книг від 10 січня 1583 р. (польською мовою).
4. Публікація: (за копією з луцької земської книги): Заповіт княжни Гальшки Острозької 1579 р., березня 16 / Підгот. Людмила Демченко // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 110-111.

№ 3

1587, жовтня 24. Переворськ. – Тестамент князя Костянтина Васильовича Острозького

W ymie Oycy y Syna y Ducha Swientego [w Yedi]ney⁵⁸ Troyce Swienthey. Amen.

Ia, Constantin Constantinowicz xiąże Ostrowskie, [kraiczy] Wielkiego Xięztwa Litewskiego, starosta włodzimirs[ki].

Wyedzancz dobrze y baczancz yasznie, ysz na swiecie kaz[demu] nye yest zadna rzecz pewnieysza, yako predka a niewy[a]doma] smierc, przetosz za ziwotha mego w dobrim bendącz yesscze [zdro]wyu z rozmislieniem y pamienią szafunek okolo dobr mo[ich] ruchomich y nieruchomich tym testamentem postanowicz y obyasznicz umislilem, gdisz wsseliakie rzeczy testamentem legowane y na pismie obiasznione bezpiecznie zawzdi w przissle czassy dzierzane y uziwane u kazdego miesca zachowane bicz maya, waruyancz tedi y postrzegayacz, aby nicz nad wolą moye nie bylo odmieniono. Po dobrej woley swy zwiczayem krzesczianskim ludzi oznaymuye y czinie iawno ostatecznią wolyą moye kazdemu, komu bendzie trzeba tego wyedziecz albo czytayancz go slysecz ninieyssim ludziom y napotim będączim, isz ten testament moy ode mnie teraz y zawzdi w przissle czassi moczny y doskonali miecz chce y zostawuye.

Naprzod poruczam dusse moye Panu Bogu Stworzicieliowy swemu w Troyczy Yedinemu Oyczu, y Sinowy, y Duchowi Swientemu, Onemu Samemu dziekuy-

---

⁵⁸ Тут і далі текст пошкоджено.

encz za niewiliczone dobrodzieystwa, ktoremi mnye byl podlug potrzeby stanu moyego hoynie obdarzic raczyl, w Ktorego recze ducha mego oddawssi, cialo zasz grzesne w zyemie odpoczynacz do dnia sądnego ku Zmarthwychstaniu do ziwotha wyciecznego bedzie, a kiedi yusz mnie Pan Bog s tego swyata doczesnego wziencz y powolacz raczy pochowane cialo moye y pogrzeb yemu uczinioni byc ma w koscielic krzeszczianskim rzymiskim w mieszczie Tarnowie, nie czyniącz mu zadney pompy niepotrzebney, a na milosierne uczinki y obrzendy potrzebne koscielne odkazyue zlothich czterzy thisiancze, s ktorych tesz do klasatoru bracy reguli swientego Bernardina (!) odkazyue po trzysta zlothich, to yest do opatowskiego, do tarnowskiego, do przeworskiego, do kolejom (!) iezuythow wielynskiego (!) y iaroslawskiego, czo wssisthko ma bycz dano s summy || [c. 1465] [...] [...]sz exequutory nizey opisane, ktorych sumnie[niu ?] [...] [...] zuyue do rąk starssich onych miesc z wiadomoscią [...] [...]kiego, a czo zostanie s tey sumy czterzech thisien[czy na wy]ssy pomienione klasatory y collegia, thedi tho ma [...] y oddano w ymionach moich do spsitalow albo [...] [...]nia ubogich albo dla ych odzienia y inszim w sly[...] [...]jak sie nalezli ubodzi zeby ratunku y pomoczi z ial[muzny] they nassey potrzebowali, czo bendzie na rozsądku y [sumnieni]ju thich, ktorzi temy pyeniądzmi ssafowacz będą nie [...] sie uwodzicz zadnem affectom, samey tilko ostatniey [?] woley moiey y potrzebom ubogich ludzi s tey ialmuzny [y] s tych pieniendzi dogadzac winni bendą.

Waruye tesz y odkazyue wiecznie po ziwocie moim theraz y zawzdy w prsessle czaszi, iz malzonka moia mila pani Alexandra Wassilowna Tysskowiczowna, woyewodzanka smolenska, ma y mocna bendzie na wssisthkich thich dobrach moych y swych, ktorem ya yey zapisal y dal, to yesth na ymionach tak w Wyelkim Xyesthwie Lithewskim, yako y w ziemi wolinskiey spokojnie mieszkacz, takze y w rzeczach moych ruchomich, na co ona y zapissy ode mnie yey dane u syebye ma y miecz bendzie, zupelną władzą wssithkych tych dobr uziwac y one trzymac wcale ze wssisthkiemi pozithkami bezs przenagabania wsseliakiego nienaruszenie yą zostawuye y od kazdego zostawioną w dzierzeniu y w uziwaniu mich dobr w pokoiu bicz ma, tho yest przy tim prawie iey wlasnim, ktore ona mnie byla zapisala, mayac od pirssego malzonka swego godney pamieczy od nieboszczika iego m[ilos]czi pana Chothkiewicza, starosthy grodzinskiego, na ymiona niekto-re w Wielkim Xyesthwie Lithewskim, takze y na swoye wlasne dobra, prawem przyrodzonem yey nalezące, co ia iusz wssisthko ieyze, a ni komu inssemu nazad the prawa po ziwocie mim wraczam y zapisuye, || [c. 1466] powthore to pothwierdzayancz testamentem y mo[...] [...]niącz the iey zapiszi, nie chczacz tych iey dobr yako [ymion leżących ?] y rzeczy ruchomych w swoim domie zostawicz y niezy[...] napelniacz.

Takze y czo wlasnego bliskosczi moyey w [ziemi] wolinsky ymienie Czerniechow, Drohobicz (!) y co ynszych ym[ion] w summach pienieznych iey ode mnie zawiedziono okrom Mie[dzyrzicza], ktorego ssafunek przy nyze zostanie

nie na yey pozitek, al[e ?] tilko dla wiaplaczenia dlugow, na registrze pokazanich, re[ka] własną moją podpisanich, wszakze s tim dokladem, yes[li]by summa nie winosla miedzirziczka do wiaplaczenia wszisthkich dlugow y tego, czo sie naznaczilo ad pia opera⁵⁹, thedi na thoz ma bycz czerniechowska summa obrocona, y gdzie kolwiek yest czo zapisano⁶⁰ ymyon y rzeczy moych ruchomich, przitim na dobrach rychomich y nieruchomich zostac ma, y moczna bendzie wedlug woley y upodobania swego ych uziwacz, trzimac y na swoye potrzeby obraczac, nie odstepuyancz ni w czim na tho uczinione go prawa swego.

Nie moge tesz zapomniec y ucciwych slug moych, ktorichem doznal ku sobie z niektorich osobliwey wiernosci y ziczliwosci wsselakiey ich, w ktorich takowych cznothach ych, acz to rozumieyancz, yzby s sluzb ych ucciwych, ktore oni, sluzancz na dworze moym, a czassu szesliwego y nieszczesliwego nigdi na swoje mayethnosczi y prace, a na ostatek y na zdrowye sie nie ogladayacz, z uprzymoscia statecznie sie do potrzeby moiey kozdi z nich chenthliwe stawil, zadną mayethnoscia niemalą nagrodzicz by sie nie moglo, ale yednak co na ten czas bycz moze, s chenczi moyey przeciwko im tho odkazuje y leguye.

Naprzod sludze memu Bystramowy zlothych pultora tysyacza, czo poziczanego dlugu, na ktory list ode mnie ma, a drugie pultora thisiancza zlothich za poslugi pilne y poziteczne yego, ktore my z milosci swey czynil, a pothim wssisthkim inszim slugom odkazuje odprawe y contentowanie za sluzby ych wedlie daw- || [c. 1467] [nego zwyczaiu na] czesczi ymion y dobr oyczisthych mnie [...] nalezanczich, a odprawa ma bycz czinio[na ?] [...] przez xyazetha ich m[ilos]czi napierwey [przez iego milosc pana] [oyc]za y dobrodzieya moyego a przitim przez iego [milosc pana] [b]ratha, woyewode wolinskiego, ktorzy upat[ruiac] [...]ne zaslugi kazdego slugi mego wedlie thichze za[slug] [...] odprawe y zaplathe placic y nagradzac beda [powinni] [...]czi prosse wssakze krom tego wdziencznosc [...] pokazuyancz z ruchomich rzeczy odkazuje czim sie [kazdy ?] [z n]ich kontentowac moze, a tho wedlie registru mo[iego] na tho uczinione go. Komorniky y czeladz inssa po ymionach y folwarkach [slu]zaczą, ktorim by sie winno zostalo y nie zaplaczilo, tim ma bycz placzono s sumy miedzirzeczkiey, na czo tysiancz zlothych odkazuje y leguye.

K temu niemniey tez tego waruyancz y postrzegayancz, chezac, zebym ni od kogo na czassy potomne placzu, narzikania y uteskowania po ziwocie moym nye odnoszil, ysz nie moge teraz pamientac, komubim dlugu nie zaplaczyl, thedy tak myec chce, aby nicz na moym sumnienyu nie zostawalo ani zadzierzano bylo, pilnie a pilnie postrzegayancz, aby takowemu kazdemu, co komu bende zostal winien, wssisthkie te dlugi, ktore po ziwocie moym pokaza sie na listach, kwithach, czirographich (!), takze y na registrze, ode mnie przy testamencie thu spisano pod pieczencia moją y s podpisom reki moyey własney, czo sie kolwyek pokaze w iakich kolwyek szkryptach creditorom y komusz kolwyek, kazdemu takowemu

---

⁵⁹ на благочинну справу (лат.).

⁶⁰ Витравлено з записаного.

od wielkiego y do namnyeysszego stanu wyplacono y oddano bycz ma. Takze na ymiona, ludzie, grunthi – przy tim kozdi z nich aby zostacz mogl y nie od kogo russony ani s thich maiethnoschi || [c. 1468] spychany nie byl, ktoryby danine moye na co ss[...] y ktoryby wedlug zaslug swoych czego godzien byl [...] tak chce miecz, aby mocno kazdy przy swim p[...]nie nadaniu zostawal. A yeslibym czo komu wo[...] [...]kim zawyodl, aby przitim nienarussenie zostal az [do odlo]zenia summy, a zeby bilo wiadomo, skądby zaplatha [po mo]ym ziwoczie thich dlugow cziniona byla, tak to ukaz[uye] y odpisuye, y tak koniecznie miecz chce.

Napier[wiey] pirwssą summe pieniezną, którą dalem xyżecy[owi] iego m[ilos]czy Iachimowy Koreckiemu na ymienie yego m[yedzy]rzeczkie w ziemi wolinsky, summa wssisthkiego zlot[y]ch polskich dwadziescia thisienchi y grosy litewskich kop sto, ktore ymienie pod ten czas w reku swych mialem, ale dla thich dlugow zaraz po ziwoczie moym aby nazad do iego m[ilos]czy xiążecia Iachima Koreckiego rąk, wziawssi od nyego summe wssisthke spelna, w czym tho ymienie jest puszczone bylo, albo komu inssemu, tylko aby wssisthka summa wziancz szie mogla tha.

Takze summy moye s towarow lesnych, z arend, młynow, s stawow y ze wssisthkich dochodow moych ymion przichodzące na to leguie y ukazuye, na którą tysz summe in superabundanti⁶¹ wyszey naznaczilem czerniechowską yesliby nie podolala do wyplaczenia wssisthkich dlugow miedzirziczka y insse s towarow. A the summy złącziwssy, z nich zaplatha dlugom (!) y thego, czo szie nawyszszey potrzebne yalmuzny naznaczilo, bycz ma. The summe miedzirziczką y insse wziancz ma do rąk swych malzenka moya myla, ktorey ia prawa mego na te summe uczinionego ustempuye y iey samey odkazuye y zapysy, takze summy, iako tyz y dzierzenie dobr Miedzirzicza ze wssysthkymy prziległosciami || [c. 1469] [...] [...]mienionym wzgledem wlewam jako [...] [...]y szerzey obmawyay y za tim testamen[tem] [...] [...]ndzie te summe wziancz y xyżencia Ko[reckiego] kwito]wac albo komu inssemu ten zapisz y mayeth[nosc miedzy]rziczką puscic. Wssakze wziawssy the summe [...] [...]go tilko wedlye testamentu mego ma obrocicz [...] [...]cz nie na insse impedimenta, yedno ad pia opera [...] [...]ne ystotne dlugi, a s thich wssisthkich sum yesli czo [...] [za]placzenie dlugow zostanie, thedy y to wssisthko [...] ad pia opera obroczone.

Gumna zasz pozostale w koz[dym] ymieniu po polowyczi tho dla zony mey miley y [wy]chowania dwornego polowycze albo s pothrzebe tilko [zo]stawiwssi, miedzi poddane ostatek oddacz, ktorym tesz aby byly odpuszczone czinsse wssisthkie za yeden rok czaly dla milosci Bozey, prosse, na czo ma byc dwu albo trzech kaplanow rossądek y na ych ssafunku, rossądku y zdaniu przestawac, bo sie tho odkazuye thą intencją dla nagrody poddanych yeslyby ktorzi od nasz byli w czym kiedy ukrziwdzeny y uszkodzeny, yakoby szie stąd onym dosicz stalo, a placz aby⁶² na nasz nie zostawal.

⁶¹ на додачу (лат.).

⁶² Перші дві літери цього слова написано над рядком.

A gdzieby na malzonke moye Pan Bog smiercz dopuszczyc raczyl bądź pirwey niz na mye, bądź tysz po mnie, tak nizlyby themu dosic uczinila, tedy ten ssafunek pomienionych sum miedzirziczkiej, czerniechowskiej y ktora nam s towarow liesnich przypadnie y ktoresmy na poplacznie dlugow y na yalmuzny wyssey naznaczily y obroczyli, nikomu inssemu do rąk y ssafunku nie podaye, iedno iego m[ilos]czy xyedzu arcybiskupowi lwowskiemu Ianowy Demetriusowy Solikowskiemu, czlowyckowy caley cznothy y mnye sz kazdey || [c. 1470] miary doznaney, y sludze memu Irzemu Bystra[mowy] [...] obyema thakowych sum wyzey naznaczonych roz[porządzenie] y rosprawyenie zleczam y odkazyue, y prosse y[ch miłoszci] obodwu nierozdzielnie, chczac tho po nich miec y [...] obowyezuyncz, aby woley mey w tim testamencie o[...] [...] dosycz uczynily ych samich po smierczy malzonky [mo]yey ile do wypelnienia tych legatow exequutora[mi] testamentu cziniacz, i iakom co malzonce mey miley [...] thą summą pienieczną z Miedzirzicza y nią ssafowacz y dlugi wyplaczacz tim tesz testamentem zleczył, takze iusz potim po zesciu zywotha iey oni tymi summamy ssafowacz ucciwye wedlug potrzeb pomienionych mocni bendą.

Przytym byli ich m[il]oszcz panowye a przyacielie mnie laskawy iego m[ilos]cz wielmozny pan Ian Fredro s Pleszowicz, castellan przemisky, iego m[ilos]cz pan Iendrzy Fredro z Plessowicz, iego m[ilos]cz pan Gabriel Hoiski z Hoscy, iego m[ilos]cz pan Iakub Lisakowski. Dla lepssey pewnoszci tu szie rekamy swimy podpisaly y pieczenczi swe przyczisznac raczily, yakosz y ia pieczencz swą przykladam.

Pisan w Przeworsku dnia dwudziestego czwartego octobra roku Panskiego ty-sianiecznego pienczesthnego (!) osmdzyesiantego sziodmego.

Constanty xyąze Ostrowskie, krayczy Wyelkiego Xyesthwa Litewskiego, starosta wlodzim[irski], reką wlasną.

Ioannes Fre[dro] de Pleszow, castellanus premislien[sis], manu p[ro]pria.

Andrzej Fredro s Plessowicz, reką swą.

Gabriel Hosky, reką swą.

Iakub Lissakowsky.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 9, оп. 1, спр. 345, с. 1463-1470.

Оригінал: невідомий

Копія: ЦДАЛ України. – Ф. 9, оп. 1, спр. 345, с. 1463-1470. Тестамент померлого кн. Костянтина Острозького пред'явив у Львівському городському суді шляхетний пан Жардецький (*nobilis Zardeczki*) 15 червня 1588 р.

Публікація: публікується вперше

№ 4.1

**1599, серпня 13. Вільно. – Тестамент Гальшки з князів Острозьких,
дружини віленського воєводи Криштофа Радзивіла**

W ymie Pana Boga w Troyczi Jedinego, Oycza Syna y Ducha Swiethego Stworziczziela mego. Amen.

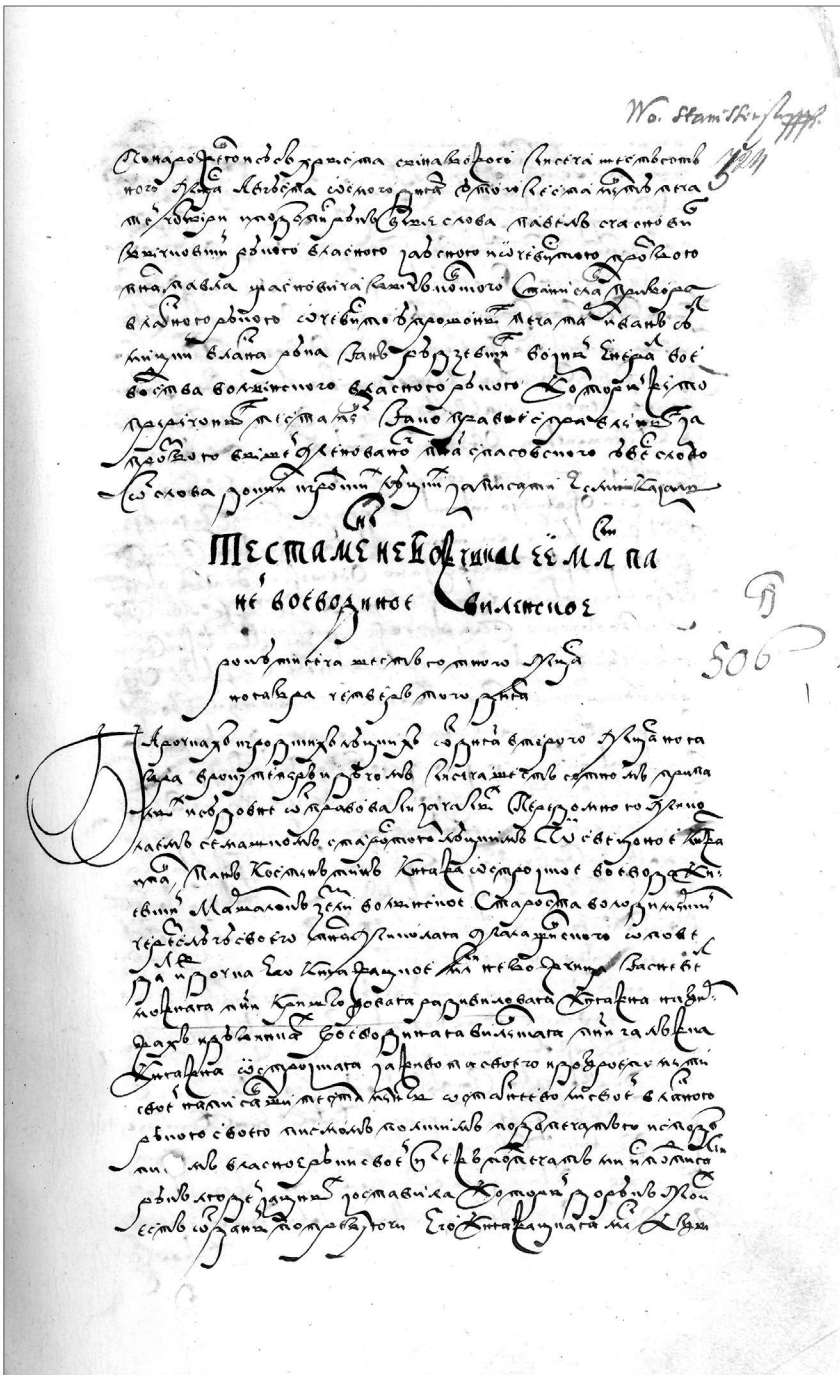
Niech sie dzieie ze mną wola Pana Boga Wszechmogącego Stworziczziela nieba i ziemię.

Ja, Halzka z Ostroga xiężna Ostrozska Radziwilowa, woiewodzina wilenska, nagrzesnieysza sluzebnica Pana moiego Stworziczziela nieba i ziemie, oznaymuie thym moim testamentem osthateczney woliey moiey, nad ktory pierwszego, krom thego, com pierwy xiążęczciu jego m[ilo]szi poslala, ani ostatniego niko-mu, pod przisięgą Pana Boga mego, pod dusznym zbawieniem moim, nie dałam ani dam, by mi do gardla prziszło umrzec, jako Ostrozska Beatha, okrom thego moią własną ręką pisanego xiążęczciu jego msczi panu oyczu poslanego, widząc ja, ysz za wielką łaską Bożą iesli s they poscieli, na ktorey liezę w thy ciężkiey chorobie moiey, wstanę, przeto co mam maiętnosczy, tho iesth sume pieniędzy za wniesienie y wiano moje od niebozczika pana małzonka mego pierwszego pana wilenskigo na ymionach jego m[ilo]szi na Węgrowie, na Starej Wsi, na Ruchney, na Kompientinie, na Sobolowie y na lithewskich maiętnoscziach na Bystricy, na Kieydaniech, na Czolchlu, na Solach, na Krasinkach, na Liubczu, a Wiewiorka y Słowińska, Tarasow, ysz własność jego m[ilos]czy pana oycza mego, jego m[ilo]szi należąca, jego m[ilo]szi zas po ziwocie swym z sumą na nich wraczam, y na ynszych maiętnoscziach, na ktorych ia oprawe od niebozczika pana małzonka mego mam, thę wszitkę summe pieniędzy na thich maiętnoscziach, mnie od niebozczika pana małzonka mego pana Jana Kiszki, pana wilenskigo, zapisana, tak thym teraznieyszim ostatnim testamentem moim, jako y pierwszym zapisuie y oddaię po smierczy moiey xiążęczciu jego m[ilos]ci panu oyczu, rodziczowi y wielkiemu dobrodzieiowi memu. || [apk. 525]

Takze y wszitkie rzeczy moje ruchome, tho iesth złoto, drogie kamienie, kley-nothy, srebro wszitko y tho, ktore mnie pan małzonek moy teraznieyszi gwałtem z rąk wydarł, ktorego iesth w misach, w pulmiskach, w talerzach, w lyszках, w lichtarzach, w czarach, w czarkach, w kubkach, w naliwkach, w kotłach grziwien osmseth sześćdziesiąth y pięć, takze lanczuszky od Stuczkiego, zdrayczy mego, wziął y kley-notow niemało na piędziesiąth thysięczy czerwonych złotych, jako w złoczcie, w drogim kanieniu y dziesięć tysięczy kop groszy litewskich gotowych pieniędzy odiał mi pan małzonek moy teraznieyszy – y tho wszitko xiążęczciu jego m[ilos]czy panu oyczu memu milemu zapisuie thym testamentem moim ostatniey chętlıwey woliey moiey.

Ku temu konie, wozy, szaty moje wszeliakie zskrynne (!), skrzynki, szkatuly – y thę xiążęczciu jego m[ilos]czy panu oyczu memu jako rodziczowi swemu, bo mi Pan Bog dziatki wziął, po ziwocie moim zapisuie y oddaię.

Тестамент Гальшки Острозької (Радзивілової): запис про пред'явлення у Луцькому городському суді і початок документа (див. зворот)

A duszi moiey grzeszney Pan Bog opiekun z lasky Swy Święthy raczy bydz, a xiąże jego m[ilos]cz pan ocziecz moy, jako rozdic moy miły, czialo moje grzeszne pogreść w Wilnie ma podlie siostry mey u Świętego Stanisława w kapliczy.

A nad ten testamenth moy pod przisięgą Pana Boga ziwego przed wszemi ludzmi zeznamam, zem krom xiążeczia jego m[ilos]czy panu oyczowi memu pierwey zadnego nie dawała, ani zapisu zadnego nikomu nie czyniła, ani na zadnym urzędzie w Polsce, ani w Litwie nie zeznawałam y nie zeznam. Po tey prawdzie Panie Boze mi pomoz do Krolewstwa Swego po zywozie mem duszi mey wniść. Amen.

Na kosciel wilensky świętego Stanisława, gdzie czialo moje po ziwocie moim lezec będzie, ma pan ocziec moy nadać wedlie baczenia swego na bogomole || [арк. 525 зв.] za greszną dusze moie.

Halszkę, karlicze moie starą, ma pan ocziec moi do siebie wziąć y opatrzic ią do iey ziwota w Ostrogu u siebie, prosze dla Pana Boga. A dziewczentom, ktore mnie będą służyli, ma nagrodzić pan ocziec moy z mey maiętnosczy, wziąwszy wiadomość u Halszky, za ich służy. A służe swemu y memu panu Chmielewskiemu ma dać pan ocziec moy z iakich kolwiek moich maiętnosczy dwieszcie kop groszy, bo mi służył cnotliwie. A w koscielie zdietskim niechby służy Boza bywała za grzeszną dusze moie, a Chmieliewsky ma thego będzieli ziw sprawiedliwie doglądac.

I na to wszitko daie ten testamenth moy ostatniey woliey moiey xiążeczii jego m[ilos]czy Konstantemu Ostrozskiemu, woiewodzie kiiowskiemu, panu oyczu memu milemu, moią własną ręką pisany, do ktorego dla pewney wiadomosczy prosilam pilno o przilozenie pieczęczy jasniewielmożnych a moich wielcze miłosziwych panow y powinnych przyiacziol jego m[ilos]czy pana Heronima Chodkiewicza, pana wilenskiego, jego m[ilo]szi pana Jana Carola Chodkiewicza, starosthy zmodzkiego, jego m[ilo]szi pana Andrzeia Leszczynskiego, woiewody brzeszkiego kuiawskiego, jego m[ilo]szi xiążeczia Janusza Zasławskiego, woiewody podlaskiego, a jego m[ilo]szi pana Jakuba Pretficza, pana kamienieczkiego. Ich m[ilos]cz na prozbe moie uczinic raczili a pieczęczy⁶³ swoje do testamenthu mego przilozili.

Pisan w Wilnie roku Panskiego tysiącz pięcseth dziewiędziesiąth dziewiętego awgustha trzinasthego dnia.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 25, оп. 1, спр. 61, арк. 524 зв.-525 зв.

Оригінал: невідомий

Копія: ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 61, арк. 524 зв.-525 зв. Тестамент померлої Гальшки Радзивилової, завірений її підписом і печаткою, а також підписами і печатками свідків, пред'явив у Луцькому гродському суді слуга її батька кн. Василя-Костянтина Острозького Миколай Малицинський 4 листопада 1600 року.

Публікація: публікується вперше

---

⁶³ Слово повторено двічі.

№ 4.2

1599, серпня 13. Вільно. – Тестамент Гальшки з князів Острозьких,
дружини віленського воєводи Криштофа Радзивіла
(переклад староукраїнською)

Во имя П[а]на Бога в Троицы Единого, Сѡтца и Сына и Духа Светого
Створителя моего. Амин.

Нехай же се деєть зо мною воля П[а]на Бога моего Всемогусчого
Створителя неба и земли.

Я, Галшка з Острога, кн[є]жна Сѡстрозская Радзивиловая, воеводина
виленская, нагрешнейшая служебница П[а]на моего Створителя неба
и земли, ѡзнаимую тем моім⁶⁴ || [арк. 471 зв.] тестаментом ѡстаточное
воли моеє, надь которыи першого, кромь того штомь первєи кн[а]жати его
м[и]л[о]сти послала, ани ѡстатънего никому под присєгою П[а]на Бога
моего подь душънимь моимь збавенємь не дала ани дам, бы ми до горла
пришло умерти, яко Сѡстрозкая Бията, ѡкром того моею рукою власною
писаного, кн[а]жати его м[и]л[о]сти п[а]ну ѡтцу посланого, видєчи я, иж
за великою ласкою Бога, если с тоє постели, на которой лежу в тои тежкой
хоробє моеи, встану, прото, што маю маєтности, то єст сумє п[є]н[є]зи за
внесєнє и вєно мое ѡд небожчика п[а]на малжонка моего першого, п[а]на
виленского, на имєняхъ его м[и]л[о]сти на Венкгрове, на Старом Сєлє, на
Рухнои, на Копєтинє, на Соколове и на литовских маєтностяхъ на Быстрицы,
на Кеиданєхъ, на Хонхлю, на Солах, на Часниках⁶⁵, на Любчу, а Вєвюрка
и Словєнско, Тарасовь, иж властность его м[и]л[о]сти п[а]на ѡтца
моего, его м[и]л[о]сти належачая, его м[ило]сти зась по животе своемь з
сумою на них ворочаю и на инъших маєтностяхъ, на которыхъ яко правом
ѡд небожчика п[а]на малжонка моего мамь, тую всю суму п[є]н[є]зии на
тых маєтностяхъ, мнє ѡд небожчика п[а]на малжонка моего пана Яна Киш-
ки, п[а]на виленского, записаную, такь тымь тепєрешним ѡстаточнымь
тєстаментом моим, яко и першимь, записую и ѡтдаю по смєрти моеи
кн[а]жати его м[ило]сти п[а]ну ѡтцу, родичови и великому добродєєви моему.

Такє и всѣ рєчи мое рухомые, то єсть золото, дорогое каменє, клємноты,
срєбро все и то, которое мнє пан малжонокъ мои тепєрешнии квалтєм з рукъ
выдєрль, которого єст в мисах, в полмискахъ, || [арк. 472] в талѣрах, в лож-
ках, в лихтарах, в чарох, в чаркахъ, в наливках, в котлах кгривєн ѡсмьсотъ
шєстьдєсятъ пять, также ланцушки ѡд Штуцкого, здрамцы мого, взял, и
клємнотов немало на пєтьдєсят тисєчєи чирвоныхъ золотых, всего в золотє,
в дорогимь каменю и дєсятъ тисєчєи копъ грошєи литовскихъ готовых

⁶⁴ Так у тексті.

⁶⁵ У док. № 4.1 Krasinkach.

471-

663- *Вина Емпа тале тв. в. Млсти авс.*
Восводити Силни мв.

Мені Галишці Острозькій (Радзивілової) запис про пред'явлення у Володимирському городському суді і початок документа

Тестамент Галишки Острозької (Радзивілової): запис про пред'явлення у Володимирському городському суді і початок документа

п[ε]н[ε]зии ѿдъняль ми пан малжонокъ мои теперешнии – и то все кн[А]жати его м[и]л[ости] п[а]ну ѿтцу моему милому записую тымъ тестаментомъ моимъ ѿстатечное хутливое воли моее.

К тому коне, возы, шаты мое вшелякие, скрыне, скринки, шкатулы и тые кн[А]жати его м[ило]сти п[а]ну ѿтцу моему, яко родичови моему, бо ми Пан Бог дѣтки взял, по животе моемъ записую⁶⁶ и ѿгдаю.

А души моеи грешной Пан Бог ѿпекун, з ласки Своее Светое, рачить быти, а кн[А]жа его м[ило]сть пан ѿтець мои, яко родич мои милый, тело мое грешное погresti въ Вилне маеть подле сестры моее у светого Станислава в каплицы.

А надъ тотъ тестаментъ мои под присегою П[а]на Бога живого передъ всѣми людьми создаваю, жемъ кромъ кн[А]жати его м[и]л[ос]ти п[а]ну ѿтцу моему первеи жадного не давала, ани запису жадного не давала, ани на жадном уряде в Полсче ани в Литъве не зезнаваламъ и не сознаю по тои правде, П[а]не Боже ми помози до Крулевства Свого по животе моемъ души моеи воити. Амин.

На костел виленский светого Станислава, где тело мое по животе моемъ лежати будетъ, мает пан ѿтець мои надати водле баченя своего на богомоле за грешную душу мою.

Галшку, карлицу мою старую, мает пан ѿтець мои до себе взяти и ѿпатрити ее до ее живота в Острогу в себе, прошу для П[а]на Бога. А дѣвчатомъ, которые мне будутъ служили, мает нагородити пан ѿтець мои з моеи маетности, взявшы ведомость у Галшки за их службы. А службе своему и моему п[а]ну Хмеловскому мает дати пан ѿтець мои зъ якихъ-колвек маетности моих двесте копъ грошей, бо ми служить цнотливѣе. А в костеле здетельскимъ нех бы служба || [арк. 472 зв.] Божая бывала за грешную душу мою, а Хмеловский мает того, будет ли живъ, справедливѣе доглядати.

И на то все даю тотъ тестаментъ мои ѿстатнее воли моее княжати его м[и]л[ос]ти Костелтину Острозскому, воеводе киевскому, п[а]ну ѿтцу моему милому, моею власною рукою писаныи, до которого для лепшого ведомости просилам пилно ѿ приложене печатии ясневѣлможных а моих велце милостивых панов и повинных приятел его м[и]л[ос]ти п[а]на Геронима Ходкевича, п[а]на виленского, его м[и]л[ос]ти п[а]на Яна Кароля Ходъкевича, старосты жмудьского, его м[и]л[ос]ти п[а]на Андрея Лесчинского, воеводы Брестя Куявского, его м[и]л[ос]ти кн[А]жати Януша Жаславского, воеводы подляшского, а его м[и]л[ос]ти п[а]на Претвича, п[а]на каменецкого. Их м[и]л[ос]ть на прозбу мою учинити рачили а печати своеи до того тестаменту мого приложили.

Писан у Вилне року Панского тисеча пятсот деветьдѣсят девятого м[ε]с[ε]ца августа тринадцатого дня.

Галшка з Острога Радивиловая, рукою своею.

⁶⁶ Слово правлено.

Печатар ѿчевисто и устне прошоным Героним Ходкевич, рукою своєю до того тестаменту подписал.

Печатар устне и ѿчевисто прошоным до того тестаменту рукою своєю подписал и печат приложил Ян Карол Ходкевич, староста и енерал земли Змудское.

За устною прозбою еє м[и]л[ости] п[а]нее воеводиное виленское, колим был въ Вилне в року теперешнем † а̄ ф̄ ч̄ ѿ⁶⁷ м[є]с[є]ца дня⁶⁸, и теж за листовною прозбою, рукою власною писаного, тепер тот тестамент подписує, Андреи Лесчинский з Лешна, воевода Брестя Куявского, рукою своєю.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 28, оп. 1, спр. 33, арк. 471-472 зв.

Оригінал: *невідомий*

Копія: ЦДАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 33, арк. 471-472 зв. Тестамент померлої Гальшки Радзивилової з пістєма власноручними підписами і печатками пред'явив у Володимирському гродському суді її батько кн. Василь-Костянтин Острозький 11 грудня 1600 р. В записі зазначено, що оригінал тестаменту був укладений польською мовою.

Публікація: *публікується вперше*

---

⁶⁷ 1599.

⁶⁸ Місяць і день не зазначено.